

De *Vriendenkring* is het verenigingsorgaan van de *Vrienden van Schokland*, ingeschreven bij de Kamer van Koophandel te Lelystad onder nr. 40059053.

BESTUUR VRIENDEN VAN SCHOKLAND

Voorzitter

H. Scholtmeijer; tel. 0527 620490

Secretaris

C. Hendrix-Mocking; tel. 0527 652771
Oud Emmeloorderweg 18, 8308 PK Nagele
E-mail: fam.hendrix@hetnet.nl

Penningmeester

D.E. Roemers; tel. 06 104 148 86

Ledenadministratie

T.V. Hersevoort; tel. 0527 613 740
Orionstraat 15, 8303 AT Emmeloord
E-mail: t.v.hersevoort@wanadoo.nl

Overige leden

C.J. Bolle; B.J. Grotenhuis; J.H. Hollestelle;

Adviseur

H. Kloosterman; Museum Schokland,
tel. 0527 251396

REDACTIE DE VRIENDENKRING

Redactie-adres

J.H. Hollestelle; tel. 038 3329944
Scheerling 199; 8265 GG Kampen
E-mail: redactie@VvS-Schokland.nl

Overige leden

G.W. Bulk; H. Scholtmeijer.

CONTACTPERSONEN

R. Rijs, *Stichting het Flevolandschap*
B. van Tilburg, *RCE Lelystad*
contactadres: *Nieuw Land Erfgoedcentrum*

CULTUURHISTORISCHE INFORMATIE

www.VvS-Schokland.nl
www.schokland.nl
www.nieuwlanderfgoedcentrum.nl
www.flevolandbovenwater.nl
www.cultureelerfgoed.nl
www.flevolandschap.nl

CONTRIBUTIE

Volwassenen € 15,-; huisgenootleden € 5,-;
jeugdleden € 3,75.
ING-Bank 1179970 of Rabobank 346556813
t.n.v. Penningmeester VvS te Emmeloord.
Beëindiging lidmaatschap schriftelijk vóór
1 september van het lopende jaar.

In dit nummer:

► Vereniging

Beste *Vrienden* 2
Redactie

Jaarrede van de voorzitter 3
Harrie Scholtmeijer

Lintje voor oud-voorzitter Evert de Boer 6
Harrie Scholtmeijer

Wisseltonoonstelling Museum Schokland 8
Henk Kloosterman

Verslag Scandinavië-weekend op Schokland 9
Corry Hendrix

► Artikelen

Een nieuwe kerk voor de hervormde gemeente
op de Molenbuurt (1834) 11
Aaldert Pol

Vermist 24
John Zwart

Kampen en de Schokker erfstukken van 1859 25
Aaldert Pol

Zeegras als wapen tegen stijging zeespiegel (2) 28
Evert de Boer

Herinneringen uit 1939 en 1940 36
J.L.B. Gottmer

ISSN 1383-0961

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen of vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie.

De redactie heeft ernaar gestreefd de auteursrechten voor de illustraties en foto's te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de redactie wenden.

Artikelen voor het zomernummer dienen uiterlijk op 1 augustus 2012 bij de redactie binnen te zijn.

ZOMER 2012

Beste Vrienden

Het bestuur van de vereniging *Vrienden van Schokland* en de redactie van *De Vriendenkring* hebben met veel genoegen kennis genomen van het feit dat het Hare Majesteit heeft behaagd een Koninklijke onderscheiding toe te kennen aan oud-voorzitter Evert de Boer. Op 27 april jongstleden heeft Evert de Boer de onderscheiding mogen ontvangen in Emmeloord uit handen van Aucke van der Werff, burgemeester van de Gemeente Noordoostpolder.

Traditioneel staat in de Zomereditie van *De Vriendenkring* altijd de jaarrede van de voorzitter, uitgesproken tijdens de Jaarvergadering. Ook in deze editie treft u een fotoverslag aan van de *Scandinavië Markt* op Schokland op zaterdag 21 en zondag 22 april jongstleden. Dit evenement werd drukbezocht al werkte het weer niet altijd even mee.

De *Vrienden van Schokland* gaan voor het eerst de *Gerrit Daniël van der Heide Prijs* uitreiken aan een middelbare scholier voor het beste schoolwerkstuk dat handelt over het voormalige Zuiderzeegebied.

De afgelopen maanden is de prijsvraag uitgezet op middelbare scholen in Emmeloord. Begin mei zijn de inzendingen verzameld. De afgelopen weken heeft de jury-commissie zich gebogen over de inzendingen om een winnaar te kiezen. Er is intussen een winnaar gekozen.

De Van der Heide Prijs 2012 zal op vrijdag 13 juli om 09.30 uur bij de rapport-uitreiking worden overhandigd op de school van de winnares/winnaar.

Veel leesplezier

Hans Hollestelle

Jaarrede van de voorzitter

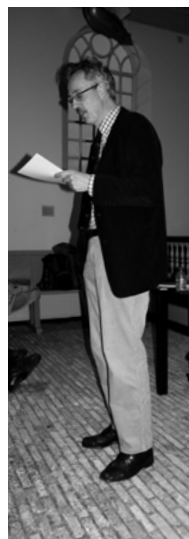
Harrie Scholtmeijer

Onderstaande jaarrede werd uitgesproken door Harrie Scholtmeijer, voorzitter van de vereniging Vrienden van Schokland, tijdens de jaarvergadering op donderdag 19 april jongstleden in het Museumkerkje van Schokland.

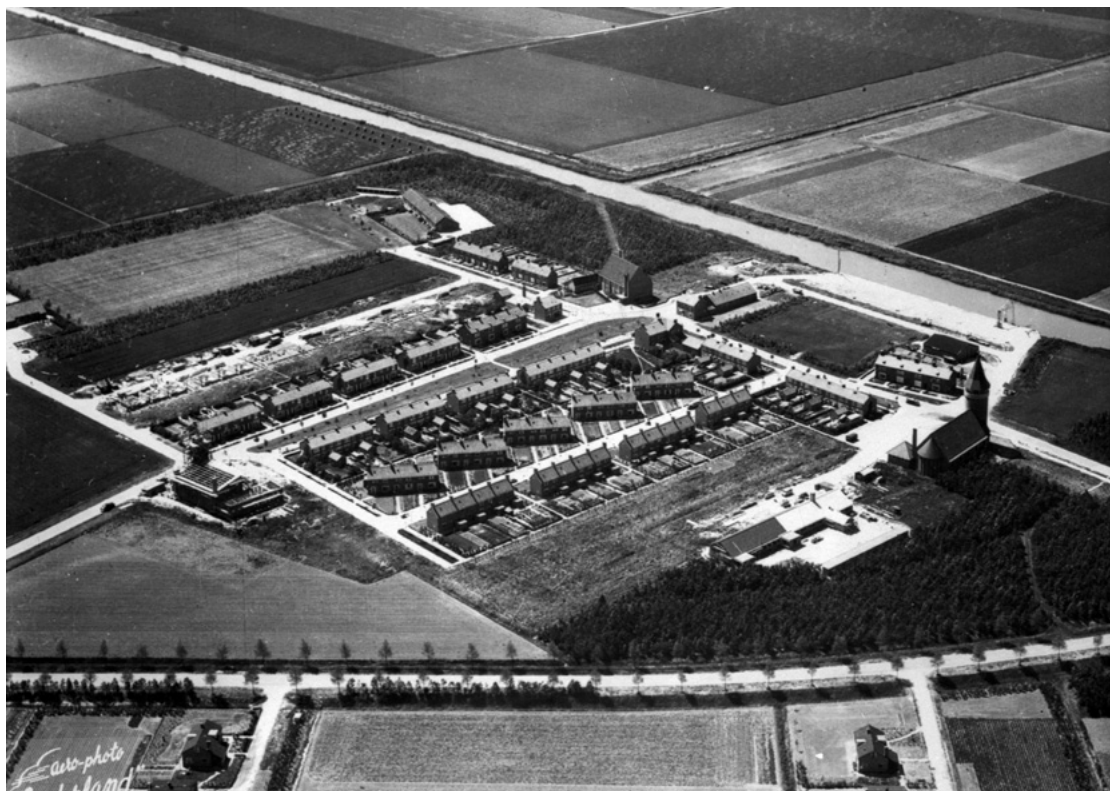
Beste Vrienden

Met enige voldoening kunnen we constateren dat de belangstelling voor de geschiedenis de laatste jaren groeiende is. De moord op Willem de Zwijger haalde onlangs weer het journaal, met als belangrijkste vraag of hij nu op de laatste momenten van zijn leven gesproken heeft. Het regionale dagblad *De Stentor* haalt herinneringen op met mensen die in de polders vanaf het eerste uur hebben gewoond en gewerkt, en die daarom polderpioniers worden genoemd. Overigens wekt die serie door de keuze van de geïnterviewden de indruk dat alleen mannen in de beginjaren ertoe deden. Maar toen ik vijftienvintig jaar geleden in deze polder taalonderzoek deed, heb ik ook heel wat vrouwen geïnterviewd, en daarbij heeft zich de indruk bij mij vastgezet dat het vrouwenleven in die jaren minstens net zo zwaar was. Had je het huis net schoongemaakt, stoof alles weer onder het zand. Winkels waren er niet, of op grote afstand. En lang wachten bij het consultatiebureau, omdat de hele polderbevolking tegelijk aan kinderen begon. Ook in de Noordoostpolder is de belangstelling voor het verleden aan

het toenemen, en ook elders zie je dat de belangstelling voor het verleden van de Noordoostpolder toeneemt. Dat heeft er zelfs toe geleid dat de Noordoostpolder voorgedragen is als Werelderfgoed. Als Bestuur van de Vrienden van Schokland hebben we gemeend de Gemeenteraad te moeten wijzen op het historische belang van deze erkenning, maar u weet de afloop: de Gemeente wilde niet op de lijst, en het ziet er naar uit dat de Noordoostpolder daar inderdaad vanaf gehaald wordt. Telkens als ik een krantenartikel lees over een werelderfgoed, of een televisieprogramma zie, waar dat ook ter wereld gemaakt is, bekruipt me het gevoel: daar hadden wij ook kunnen staan. Maar het is niet zo gelopen, en we hebben ons daar bij neer te leggen, en we proberen ook begrip op te brengen voor de angsten, terecht of onterecht, voor het op slot gaan van de polder, zoals de tegenstanders van de erkenning dat noemden. Tegenstanders die ook van onze vereniging lid zijn. Wij zijn geen actiegroep met uitgesproken, unanieme standpunten. Wij zijn een brede vereniging van

*Harrie Scholtmeijer schreef in 1987 het boek *Namen in de Noordoostpolder, waarna er nog 150 publicaties (boeken, artikelen) volgden, o.a. Het Nederlands van de IJsselmeerpolders en het Woordenboek van de Overijsselse Dialecten. Sedert 2008 is hij voorzitter van de Vrienden van Schokland.**

*Luchtfoto van het dorp Luttelgeest in een vroeg stadium van haar ontwikkeling.
Bron: Aero Foto Holland*

gelijkgezinden, maar dat betekent niet dat we over alles gelijk denken. Toegenomen belangstelling uit zich ook in de Canon van de Noordoostpolder, waar velen, binnen en buiten de polder, aan meewerken, en waar ook onze vereniging aan meedoet. Sinds kort zelfs met twee personen, want ons bestuurslid Hans Hollestelle gaat de website en wie weet ook nog een boek grafisch vormgeven. De website van de canon wordt gepresenteerd op 5 juli, in een buitengewone vergadering van de Gemeenteraad. Een buitengewone vergadering, want dan worden er, net als trouwens ook wel op andere momenten in dit jaar, twee jubilea gevierd: het vijftigjarig bestaan van Gemeente Noordoostpolder (zonder lidwoord), en het zeventigjarige bestaan van de Noordoostpolder, nu met lidwoord. Als vereniging

hopen wij natuurlijk het een en ander bijgedragen te hebben aan het ontwakende historische besef, maar het zijn natuurlijk toch vooral de toevalligheden van de jubilea die ervoor zorgen dat de geschiedenis van de Noordoostpolder de komende maanden zo veel belangstelling krijgt. Daar zit echter ook een gevaar in. Bij die jubilea, bij het feit dat zes van de zeven zogeheten ramen in de canon zich afspelen na de inpoldering en bij die interviewserie met polderpioniers zou je bijna gaan denken dat de geschiedenis hier pas in 1942 begon. Wij, Vrienden van Schokland, weten dat het tegendeel waar is. Wat onze geschiedenis zo bijzonder maakt, is niet minder dat wat zich hier voor 1942 heeft afgespeeld. Dat er hier water was, de Zuiderzee. Met een Zuiderzeecultuur, bloeiend in de stadjes om die zee. Een van die

plaatsen, Spakenburg, bezoeken we als vereniging op ons uitstapje op 2 juni. Een Zuiderzeecultuur, bloeiend ook op de eilanden. Van de cultuur van een van die eilanden, Urk, kunnen we kennis nemen door de voordracht van Klaas Johannes Romkes. En op een ander eiland, Schokland, bevinden we ons nu, zoals we hier al jaren elke maand bijeenkomen om te luisteren naar de verhalen over de geschiedenis van het Zuiderzeegebied.

Onze oprichter, Gerrit van der Heide – hij woonde met zijn vrouw Klaske in de pastorie hierachter – schreef in 1965 een turf van een boek, *Van landijs tot polderland*, een boek dat ondanks zijn omvang en ouderdom nog altijd leest als een trein. Dat boek gaf hij de ondertitel mee: *2000 eeuwen Zuiderzeegebied*. Niet tweeduizend jaar, maar tweeduizend eeuwen, dat is nog wel wat meer dan de halve eeuw dat de Gemeente Noordoostpolder bestaat.

En wat hebben die tweeduizend eeuwen niet allemaal opgeleverd. Het landijs dat naar onze streken kwam, en het zwerfgesteente uit Scandinavië meenam. Rustend in de zeebodem kon het al die eeuwen blijven zitten, zonder geplunderd te worden voor gebouwen, wegverharding of hunebedden. Al die archeologische vondsten, onlangs weer bij de Hanzelijn, maar van een cultuur die voor het eerst in de Noordoostpolder aangetroffen werd, en die dus ten onrechte de naam van Swifterbantcultuur draagt.

De grootste prehistorische visweer (een fuikenstelsel) is hier gevonden, in een archeologische vindplaats langs de A6 die al door Van der Heide ontdekt was. Van der Heide verzamelde de vondsten en schreef erover, in *Van landijs tot polderland* maar ook in ons verenigingsblad, tot aan zijn dood in 2006. Het verzamelen was voor hem geen doel op zich, maar een middel om

kennis te verkrijgen van de mensen die de voorwerpen ooit gebruikt hadden. Niet voor niets heette zijn laatste artikelenserie in ons blad: *De mens centraal*. En die kennis gaf hij door aan andere mensen: de mensen om hem heen, de cursisten, zoals wij nog altijd op zaterdag onze cursisten hebben. En de mensen die na hem kwamen: de jeugd die in de beginjaren bijna veertig procent van ons ledenbestand uitmaakte.

Dat laatste, de jeugdleden, is helaas ook geschiedenis geworden. Maar in de geest van Van der Heide willen we de jeugd weer betrekken bij hun en ons verleden. Dat doen we door binnenkort voor het eerst de Gerrit Daniël van der Heideprijs uit te reiken aan een middelbare scholier die haar of zijn werkstuk voor het vak geschiedenis aan Schokland of de Noordoostpolder of het Zuiderzeegebied heeft gewijd. Wij hebben een boeiende geschiedenis; een geschiedenis die niet pas begint in 1942, en waarmee je niet hoeft te wachten tot je achttiende.

###

*Replica's van visfuiken zoals ze al door de Swifterbantcultuur werden gebruikt bij de visvangst.
Bron: Nieuw Land*

*Mensen uit de
NOP die in 2012
een Koninklijke
onderscheiding
kregen opgespeld.*

V.l.n.r.:

*Burgemeester Aucke
van der Werff met
zijn echtgenote en
de gedecoreerden
met hun partners:
Marten Koets, Ria
Maes-Peter, Marita
Fennema-Robben,
Pieter Ellens en
Evert de Boer met
rechts naast zich zijn
vrouw Petra.*

*(Foto: Leonie van
der Zee).*

Koninklijke onderscheiding voor oud-voorzitter Evert de Boer

Harrie Scholtmeijer

Nadat hij zich enkele jaren geleden had ingezet voor een lintje voor Aaldert Pol, was op 27 april Evert de Boer zelf aan de beurt: uit handen van burgemeester Van der Werff van Noordoostpolder kreeg hij de versierselen die behoren bij zijn benoeming tot lid in de Orde van Oranje Nassau. Een benoeming die bij Koninklijk Besluit plaatsvond, en derhalve een koninklijke onderscheiding.

De burgemeester noemde de vele vrijwilligersfuncties die aanleiding waren geweest tot de onderscheiding, het was een lange lijst, en daarbij was ook het voorzitterschap van de Vereniging Vrienden van Schokland, dat Evert de Boer tot 2008 bekleedde. Daarvoor was

hij al van 1996 tot 1999 vice-voorzitter geweest, zodat het aantal bestuursjaren op twaalf uitkomt, de maximale termijn die je volgens de huidige statuten bestuurslid mag zijn.

In die jaren heeft Evert van de Vrienden van Schokland een club gemaakt die op veel terreinen actief en betrokken is, en bij veel organisaties aan de tafel zit. Vanuit het Bestuur is de voordracht dan ook van harte ondersteund, en een grote delegatie van het Bestuur was op 27 april aanwezig in het Muzisch Centrum om de feestelijke gebeurtenis bij te wonen. Maar ook op deze plaats willen we Evert, en niet minder, zijn echtgenote Petra, feliciteren met deze koninklijke erkenning voor al het werk dat hij gedaan heeft!

Namens het Bestuur,

Harrie Scholtmeijer (voorzitter)

###

*Evert de Boer in
2005 bij het in
ontvangst nemen
van de Lely
Cultuurprijs van
het Prins Bernhard
Cultuurfonds
Flevoland voor de
vereniging Vrienden
van Schokland.*

Ingezonden brief van oud-voorzitter Evert de Boer aan de Vrienden van Schokland:

Geacht bestuur/ Beste Vrienden

Luttelgeest 3 mei 2012

Als lid van de vereniging *Vrienden van Schokland* was 27 april een gedenkwaardige dag voor mij. In het zonnetje gezet te worden voor jarenlang vrijwilligerswerk met als beloning een lintje. Lid in de *Orde van Oranje Nassau*. Waarom ik? Er zijn er zoveel die het ook verdienen maar het niet krijgen. Toen ik daar zo stond om door burgemeester Aucke van der Werff de onderscheiding opgespeld te krijgen moest ik hier aan denken. Het meest trots ben ik op de mensen die mij zo belangrijk vonden dat mij deze eer te beurt viel. Maar ook op al de vrienden

en familie die deze dag met mijn vrouw Petra, zoon Peter en zijn vrouw Marie Catherine meemaakten. Het was geweldig, om nooit te vergeten! Wat een prachtige morgen en alles wat er na de tijd overheen kwam aan felicitaties, bloemen, e-mails en felicitatiekaarten. Ik wil in het bijzonder jullie bedanken voor de inzet, en de waardering uitspreken voor de bijdrage aan deze onderscheiding.

Evert de Boer (oud-voorzitter)

###

Evert de Boer (1945) werd geboren in Pingjum (Gemeente Wonseradeel) in Friesland. Als zevenjarige jongen verhuisde hij in 1952 naar de Noordoostpolder. Zijn vader begon een boerderij bij Nagele met uitzicht op Schokland. In 1973 werd hij lid van de Vrienden van Schokland. Tot 2008 was hij voorzitter van deze vereniging.

Wisseltentoonstelling in Museum Schokland van 14 juli tot 31 december 2012:

Broeders in kunst en kerk

Henk Kloosterman

Museum Schokland heeft de internationaal bekende kunstenaars Henk Helmantel en Maarten 't Hart bereid gevonden mee te werken aan een tentoonstelling over kerkinterieurs. Het interieur van de monumentale kerk op Schokland vormt van 14 juli tot 31 december 2012 het decor van deze expositie.

De kunstenaars hebben elkaar eind jaren 70 leren kennen. Dat mondde uit in een vriendschap, die nu al 35 jaar stand houdt. Toch hebben zij nooit samen geëxposeerd. De primeur is aan Museum Schokland. Zij maakten ooit samen op een Zündapp-bromfiets een kerkentocht, stopten waar een middeleeuwse kerk op hun pad kwam, gluurden door

*Henk Helmantel (l)
en Maarten 't Hart
(r) broeders in
kunst en kerk*

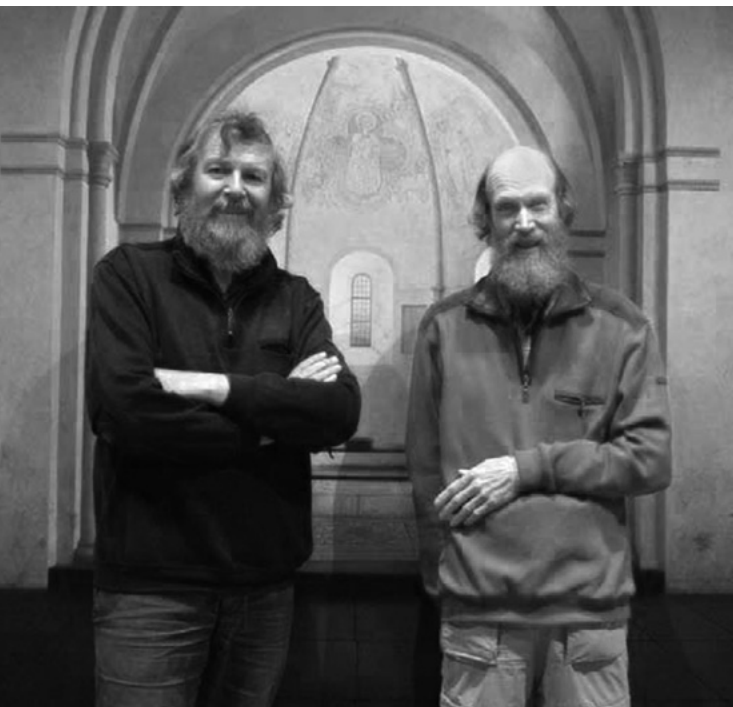
de ramen en haalden de sleutel bij de koster op. In het plaatsje Finkum hebben zij gebroederlijk gewerkt aan de St. Vitus kerk.

Dat zij bewondering voor elkaar hebben blijkt zowel uit de expositie als uit de catalogus, die de tentoonstelling zal omlijsten. Daarin wordt uit de doeken gedaan, wat hun werk voor elkaar betekent.

Helmantel en 't Hart worden beiden gerekend tot de noordelijke realisten. De twee schilders hebben zowel in binnen- als buitenland een grote schare bewonderaars. Musea hebben werk van hen in de collectie.

De tentoonstelling zal worden geopend door de gerenommeerde kunstkenner Jan Six. Hij stamt af van dé Jan Six, vriend van Rembrandt die een schilderij en enkele etsen van hem maakte. De familie Jan Six bezit een uitgebreide collectie kunstwerken, die ondergebracht zijn in de Six Collectie. In het najaar wordt een aantal lezingen georganiseerd rond het thema kerkinterieurs, waarbij ook de werken van de 17-eeuwse schilders als Pieter Saenredam, Gerrit Houckgeest en Hendrick van Vliet aan de orde zullen komen.

###

Thema-weekeinde georganiseerd door Museum Schokland:

Scandinavië Markt op Schokland

Corry Hendrix

In het weekeinde van 21 en 22 april werd op en rondom de Museumterp van Middelbuurt op Schokland een Scandinavië Markt georganiseerd. De markt had als ondertitel Puur & Oorspronkelijk. Er was een speciaal kinderprogramma georganiseerd dat veel bezoekers trok. De vereniging Vrienden van Schokland spande zich in om Zweedse pannenkoeken te bakken en die te verkopen aan de 4000 (!) bezoekers. Hieronder volgt een beeldimpressie van dit drukbezochte weekeinde met dieren, klederdrachten en producten uit Scandinavië.

*Fotografie: Gertjan
Schutten en Natuurlijk-
Schokland (William
Vercreaye)*

*Beeldimpresie van de
Scandinavië Markt die
in het weekeinde van 21
en 22 april gehouden
werd op de Museumterp
van Middelbuurt op
Schokland.*

*Kijk op:
www.schokland.nl
of
natuurlijk-schokland.nl
(Foto's gemaakt door
o.a. Gertjan Schutten)*

HOOFDARTIKELLEN

Een nieuwe kerk voor de hervormde gemeente op de Molenbuurt (1834)

Aaldert Pol

Voor menig polderbewoner is het Museumkerkje op de Molenbuurt (en omgeving) een geliefd plekje. Ook buiten de gemeentegrenzen neemt de belangstelling toe. Dat is niet toevallig, want het kerkje is het hart van het Werelderfgoed Schokland. En als nagelaten herinnering uit de tijd van de Schokkers is het bovendien een voor Nederland uniek monument.

Het kerkje was in 1834 gebouwd voor de hervormde gemeente. Al eerder schreef ik enkele artikeltjes over kerk en pastorie¹; het herdenkingsjaar 70 jaar Noordoostpolder en 50 jaar zelfstandige gemeente is een gerede aanleiding om er nog eens aandacht voor te vragen.

1 Zie 'de Noordoostpolder', 14 november 1996, 12 december 1996. Uitgeverij Hoekstra heeft de gebundelde jaargangen aan de bibliotheek in Emmeloord geschonken. Zie ook Schokker Erf no. 44 en 45. 2000.

De Molenbuurt van weleer bestaat niet meer, maar met de kadastrale gegevens uit 1832² kan de buurt weer een beetje tot leven gebracht worden. Kerk en pastorie zijn na de ontruiming ook gestript. Gelukkig maakt het terug

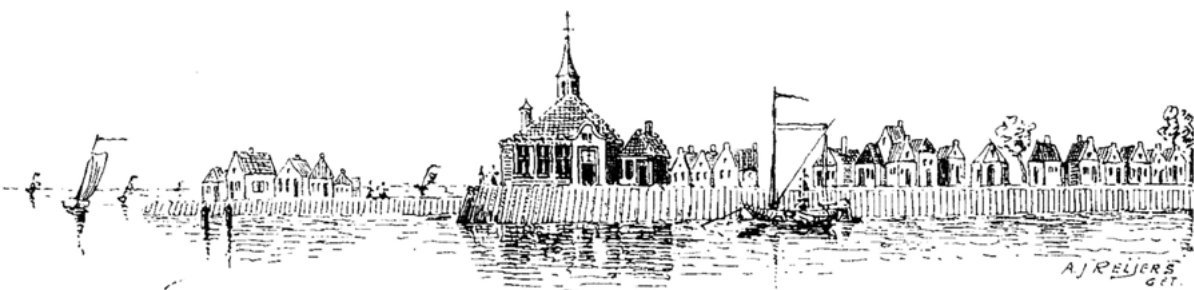
2 Ab Klappe & Bruno Klappe, *De Molenbuurt in 1832*, Schokker Erf, no.8, 1988.

Bruno Klappe & Wim Veer, *Schokland verlaten. Een reconstructie van de ontvolking in 1859*. IJsselacademie, 2009, p.223 e.v. Zeer uitvoerige beschrijving met veel genealogische gegevens.

Aaldert Pol was jarenlang docent geschiedenis in Emmeloord. Thans is hij freelance publicist en historicus.

Met dank aan Gerrit van Hezel voor enkele aanvullende gegevens.

A.J.Reijers, Molenbuurt en links Zuiderbuurt. Getekend naar een ingekleurde pentekening eind achttiende eeuw van waarschijnlijk Pieter Remmers.

Pagina 13 boven: De door Reijers nagetekende pentekening bevindt zich in het Stedelijk Museum te Zwolle. Reijers heeft zich waarschijnlijk gestoord aan de ont-sierende vlekjes op de prent.

gevonden bestek uit 1833³ het mogelijk ook daarvan een beeld te schetsen. De eerste predikant van de nieuwe kerk was iemand met een deftige naam: G. G. de la Couture. 200 jaar terug in de tijd!

De Molenbuurt

Eeuwenlang vormde de Molenbuurt met de Zuiderbuurt (waar thans een schuilhut staat) en de Zuidpunt (waar zich thans de middeleeuwse kerkruïne bevindt) het eiland Ens. Dit deel van Schokland behoorde eeuwenlang tot Overijssel. De naam Molenbuurt ontstond toen er nog een molen stond en die vanwege de centrale ligging ook wel Middelbuurt werd genoemd. De lengte van de buurt was 227 meter, de breedte varieerde van 30 tot 62 meter. De buurt lag 3 meter boven zeeniveau en was in vergelijking met Emmeloord, dat een kwart meter lager lag, een veiliger plaats bij hoog water. Emmeloord had eind jaren dertig 415 inwoners, Ens 203 en de Zuidert 77. Verreweg de meeste vissers (111) woonden op Emmeloord, slechts

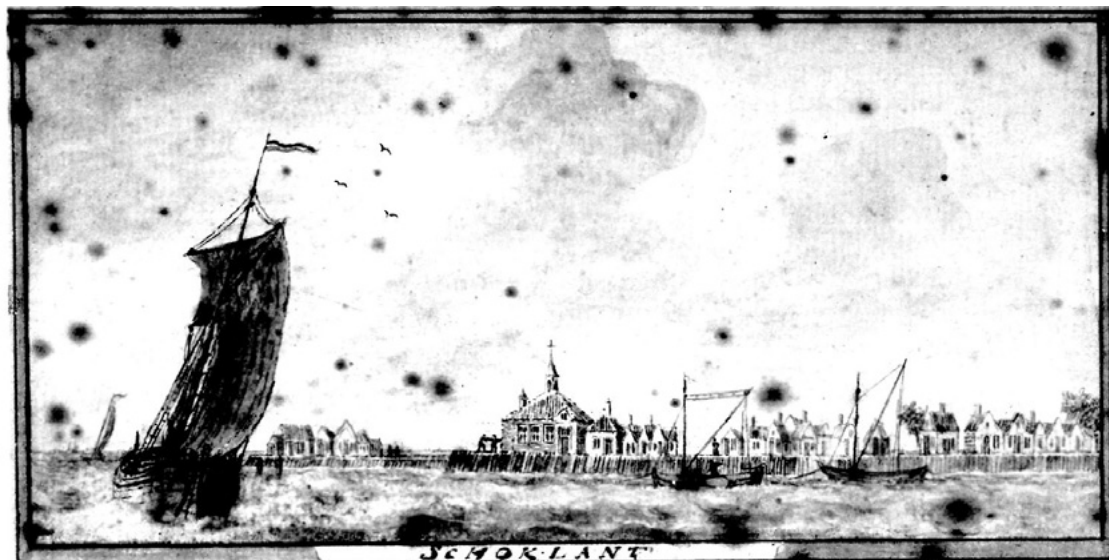
ongeveer 15 op de Molenbuurt en evenveel op de Zuidert.⁴

Op Ens zetelde het bestuur van het eiland en woonden de notabelen. Het mooiste huis – op de plattegrond no.2 met een oppervlakte van 207 m² – werd bewoond door de opzichter van Rijkswaterstaat, Casimir Frederik Seidel (1790-1848). Hij was de zoon van Lucas Seidel, Schoklands eerste burgemeester van 1818-1827. Seidel was ongehuwd en met f 840,- per jaar de grootverdiener op de Molenbuurt. Tot de belangrijkste notabelen behoorden verder de dominee, die uit de rijkskas een jaarinkomen van f 750,- ontving. De pastorie werd in 1832 – het jaar waarin het kadaster werd gemaakt – bewoond door ds. Antonie Jacobus Martinus Timmerman (1828-1832, no.4 - 220 m²); ‘zijn’ kerk (no.3) was met 75m² heel wat kleiner. Ook geneesheer Martinus Bernardus van Kleef (1794-1832) behoorde met f 800,- tot de best betaalde bewoners van het eiland (no. 28a - 62 m²). Hij stierf in 1832 aan de cholera. Onderwijzer Jan Willem Wichers (1804-1841) woonde in de school (no.9 -120 m²) en verdiende f 550,-. Hij was gehuwd met Dirkje Seidel, een zuster van Casimir. Burgemeester Gerrit Jan Gillot (1782-1869) was met f 500,- lager ingeschaald dan de schoolmeester, maar hij kon als ondernemer aardig wat bijverdienen.

⁴ P.J.Bouman, *het verlaten eiland*. Uitgeverij Semper Agendo BV, Apeldoorn, z.j. p.36 e.v.

³ Historisch Centrum Overijssel (HCO), Inventaris van het Provinciaal College van toezicht (...in de provincie Overijssel met het daarin gedeponeerde archief van de kerkvoogden van Schokland. Bestek en voorwaarden wegens het bouwen van eene kerk en pastorie voor de Hervormden op het Eiland Schokland. Toegangsnummer 198.I, inv.no.1149.

Hij maakte in de jaren dertig van zijn schuur een woning (no.35 - 63 m²). Gillot bezat een onoverdekte vissersschuit⁵, was aannemer van publieke werken. Zijn naam komt voor in het Nationaal Archief als hij in 1830 het onderhoud van de zeedijk voor f 4.500,- voor zijn rekening neemt.⁶ Zijn broer Paulus Gillot (1789-1857) (no.36 -36 m²) was veldwachter. Er woonden op de Molenbuurt dus heel wat mensen met een vast inkomen. De huizen waren, met uitzondering van die van de burgemeester, in bezit van het rijk. De hiervoor genoemde notabelen waren allen lid van de hervormde gemeente.

Zelfstandige ondernemers waren er ook: (erfgenamen) Jacob Teunis Bakker (no.5 - 150 m²) de naast de pastorie wonende bakker; Pieter Jacobs Kale (no.6 - 195 m²) schipper, tapper en roggebroodbakker; Jan Pieters Koridon (no.18b,19a - 66 m²) schipper

en visser; Jacob Pieters Mastenbroek (no.20 - 38 m²) tapper.

Op de Molenbuurt woonde ook een tiental dagloners die vooral de kost moesten verdienen met het onderhoud van de dijkwerken. Vaak woonden zij in kleine huisjes zoals Albert Jansen Zoet (no.12 - 23 m²). Blijkens de kadastrale kaart waren er nog kleiner behuise families.

Advertentie in de Overijsselsche Courant van vrijdag 30 augustus 1833.

OVERIJSSELSCH

Vrijdag

HERBESTEDING.

DE GOUVERNEUR van de Provincie Overijssel, zal namens het provinciaal kollegie van toezigt op de kerkelijke administratie der Hervormden in Overijssel, en onder nadere goedkeuring van dit kollegie, op Vrijdag den 13^{den} September aanstaande, des middags te twaalf uren, in het bijzijn van den Heer Hoofd Ingenieur van den Waterstaat in deze Provincie, in het lokaal van het Gouvernement te Zwolle, bij inschrijving en opbod naar der publiek aanbesteden:

Het bouwen eener Kerk en Pastorij voor de Hervormden op het Eiland Schokland.

De voorwaarden dezer aanbesteding zullen acht dagen te voren, ter lezing leggen, te Zwolle, ter Provinciale Griffie, te Deventer, bij Koningsveld in het Posthuis, te Kampen in den Keulschen Dom, te Vollenhove bij van Smirne, en te Schokland, bij den Burgemeester.

Vier dagen voor de aanbesteding zullen de noodige aanwijzingen in loco gedaan worden, terwijl nadere inlichtingen te bekomen zijn, bij den Heer Hoofd Ingenieur van den Waterstaat D. J. Thomkins te Zwolle.

Zwolle, den 29sten Augustus, 1833.

De Gouverneur voornoemd,
VAN RECHTEREN.

5 Bruno Klappe, *De vijf burgemeesters van Schokland (1806-1859)*. Gens nostra, nr.4/5, april/mei 2002.

6 Nationaal Archief (NA), Toegangsnummer 2.04.07.02, inv.1496.

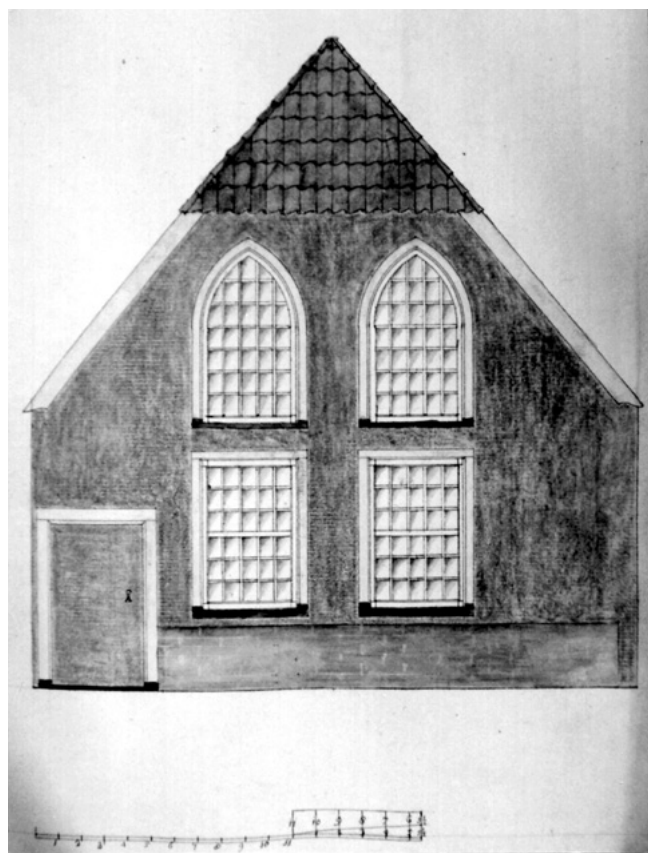
Op Emmeloord woonden uitsluitend vissers; op de Molenbuurt was de beroepsbevolking meer divers.

De nieuwe start

1833 was een belangrijk jaar op de Molenbuurt. De regering van koning Willem I had toestemming verleend tot de bouw van een nieuwe kerk voor maximaal f 10.000,-. Het oude kerkgebouw was na de stormvloed van 1825 zo gehavend dat het nauwelijks verantwoord was om er nog in te kerken.

De koning had in 1824 bedacht dat Rijkswaterstaat bij het ontwerpen van kerken een beslissende rol diende te spelen. Dat was voor de waterstaatsingenieurs een nieuw terrein. Ze lieten zich bij die nieuwe opdracht inspireren door de klassieke architectuur van Grieken en Romeinen,

Het houten kerkje uit 1717 met stenen muurtje als fundering. In 1834 dus afgebroken. Tekening in HCO T 3.1 Staten Archief, inv.no.22

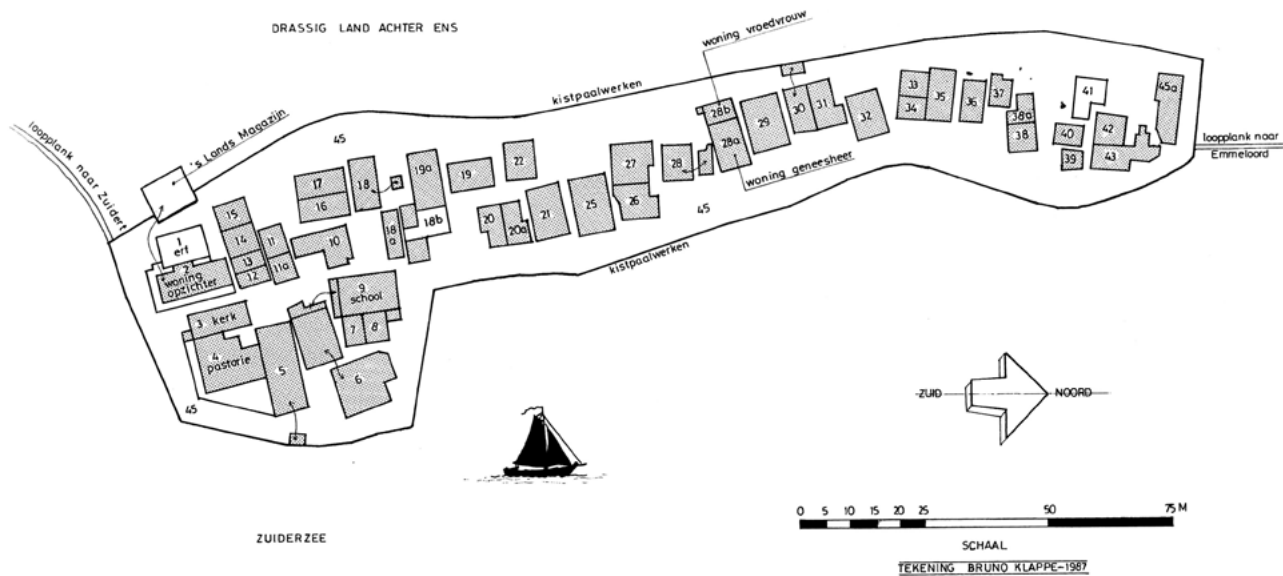
van de Middeleeuwen (romaans en gotisch) en van de renaissance en barok. Vanwege dat kiezen uit vroegere bouwstijlen typeert men de architectuur van de 19^e eeuw wel met ‘eclecticisme’. Het woord is afgeleid van de Griekse term voor ‘uitkiezen’. In het kerkje op de Molenbuurt is ook sprake geweest van dat ‘kiezen’. De 19e eeuw wordt in dit verband ook wel de tijd van de neostijlen genoemd.

Waterstaatsingenieur P.J. Thomkins kreeg de opdracht om niet één maar twee bestekken voor de nieuwe kerk op Ens te maken. De deskundigen wisten niet precies wat voor Schokland de beste manier van bouwen was: een stenen of houten gebouw. Een houten constructie was lichter en zou mogelijk de voorkeur verdienen op de veenachtige bodem. Er werd uiteindelijk voor steen gekozen vanwege de duurzaamheid. Met lange funderingspalen kon – zo meende Thomkins – een eventuele verzakking van het gebouw worden voorkomen. Om de prijs te drukken werd gekozen voor pastorie en kerk onder één dak. (Het af te breken kerkje was met een smal paadje van de pastorie gescheiden).

Jan Zwolsman uit Kuinre was met f 8.900,- de laagste inschrijver. Hij verkreeg de bouwopdracht met Seidel als toezichthouder. Die verdiende daarmee f 200,-. Besloten werd om de kerkdiensten tijdens de bouw in de school te houden.

De vreugde werd nog groter toen – met medewerking van de classis Kampen – G.G. de la Couture het op hem

MIDDELBUURT, MOLENBUURT OF ENS, 1832

uitgebrachte beroep aannam (4 juni 1833). Zijn naam is vereeuwigd in de ingemetselde gevelsteen bij de ingang van de kerk.⁷ Met mij zullen bezoekers zich hebben afgevraagd hoe iemand met zo'n deftige naam op het eiland Schokland verzeild raakte.

Die verbazing wordt nog groter als je in het boekje van Bouman⁸ leest dat de kleine predikant⁹ de preekstoel beklom met een geopend reukflesje onder de toga vanwege de penetrante vislucht. Het is een anekdote, maar de suggestie wordt gewekt dat er een 'vreemde eend' op de Molenbuurt was komen wonen. Met Johanna Wilhelmina van Meurs (1810-1871),

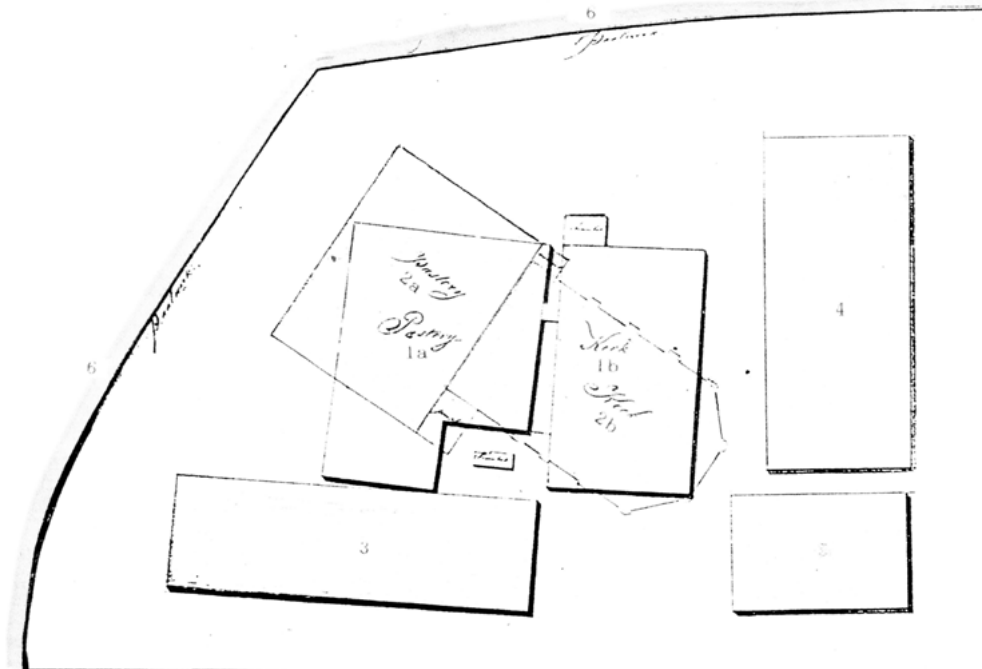
een domineesdochter, verhuisde de familie naar Schokland. De bevestiging van ds. De la Couture vond nog in de oude kerk plaats (1 september 1833). In het notulenboek – bijgehouden door De la Couture zelf – lezen we, dat zijn 'geliefden schoonvader W.L.van Meurs, predikant te Nijmegen' hem had bevestigd als leraar van de gemeente Ens en Emmeloord. De tekst van ds. Meurs was Mattheüs 13 : 44, met daarin de boodschap dat de mens zich moet richten op het hiernamaals. 'Het Koninkrijk der hemelen is gelijk aan een schat, verborgen in een akker (...)'. Probeer die schat te verwerven en het 'echte leven' kan beginnen. De la Couture preekte 's middags over I

Plattegrond van de Molenbuurt op basis van het kadaster (1832). N.B. Vanaf no.11/2 loopplank naar de Zuiderbuurt. Vanaf no.45a loopplank naar Emmeloord.

⁷ Dirk Landsman verzamelde veel gegevens over ds. G.G. de la Couture. Zijn collectie is in bezit van de *Vrienden van Schokland* en bevindt zich in Museum Schokland.

⁸ Bouman, p.61, zonder bronvermelding.

⁹ De la Couture was klein van stuk. We weten – via de keuring voor de militaire dienst – dat hij slechts 1 meter 67 lang was.

Plattegrond oude
kerk - nieuwe kerk
1a, 1b-oude situatie;
2a, 2b-nieuwe
situatie;
3 Jacob Theunis
Bakker,
4 huis en erf
C.F.Seidel

Thess. 3: 8. Daarin ook de verwijzing naar een leven dat 'staat in den Heere'. Een kopie van het verslag in het notulenboek wordt in deze bijdrage ter illustratie opgenomen.¹⁰ Voor grafologen is het bestuderen van het handschrift een mogelijkheid om iets meer over de persoon van de predikant te kunnen zeggen.

De winter was niet streng en de bouw verliep voorspoedig. Al ruim een jaar na de gunning, op 26 oktober 1834, kon de nieuwe kerk door ds. De la Couture worden ingewijd. De kleine predikant kon binnendoor – via de studeerkamer/consistoriekamer – naar de preekstoel. Zijn gemeente bestond in 1834 uit 182 zielen, waarvan 86 lidmaten. Lidmaten zijn zij die belijdenis van het geloof hebben afgelegd.

Met het bestek uit 1833 en enkele gegevens over het door de jaren heen

¹⁰ Het Twede Kerckenboek des Eyland Ens. Het notulenboek van de Nederduits -Gereformeerde Kerkenraad op Ens, 1718-1859. Aanwezig in Gemeente -archief Kampen. Een transcriptie is gemaakt door Bruno Klappe, Eindhoven. 1989

gevoerde onderhoud¹¹ verkennen we het ontwerp van Thomkins, dat, zoals gezegd door Jan Zwolsman uit Kuinre werd uitgevoerd.

De pastorie in 1834

Het bestek: 'De lengte of het front van het huis is elf el en vier palm, en de breedte of diepte acht el zes palm buitenwerks' [11 meter 40 bij 8 meter 60 cm]. Een oppervlakte – gelijkvloers – van bijna 100 m². De kerk was veel kleiner dan de pastorie.

Vanaf het water heeft de brede voorgevel vast en zeker indruk gemaakt op voorbijvarende schippers. Het front was voor zeevarenden een waardevol oriëntatiepunt.

Via het paadje in de voortuin lopen we naar de voordeur. De stoep was belegd met 'Zweedsche plavuizen', en voor de deur lag een ijzeren 'voetschrapper'. De voordeur had een 'groot buitendeurslot (en) ijzeren krukken' en kon aan de binnenkant

¹¹ HCO, Provinciaal College van Toezicht, Toegangnummer 198.1, inv. no. 1156.

vergrendeld worden met twee grote 'schuifknippen'.

Via een brede gang van 1 meter 15, belegd met blauwe tegels, kon de gast naar het woonvertrek of naar de deftige ingerichte voorkamer worden geleid.

In beide kamers lagen houten vloeren.

De wanden waren bekleed met 'hollands meubelpapier'. In deftige behuizingen was dat eeuwenlang gebruikelijk. Zo omstreeks 1830/'40 ontstond er massaproductie en raakte dit soort muurdecoratie meer algemeen in gebruik.

De zeelucht kreeg via schuiframen – 'beglaasd (...) met half wit glas' – vrije toegang. De ramen werden 's nachts afgesloten met blinden of luiken.

In de voorkamer bevonden zich – tegenover de raamkant – twee bedsteden, voorzien van afsluitbare deuren

In die voorkamer was een stookgelegenheid met schoorsteenmantel van eikenhout. De 'haardplaten (...) voorzien van nieuwe gesmede roosters' waren afkomstig uit de oude pastorie. In het bestek wordt nog speciaal de turfbak en een koker vermeld. De koker zal mogelijk bestemd zijn geweest voor enkele haardattributen.

In de keuken stond een fornuis met 5 gaten voor evenzoveel potten en pannen. Zo'n fornuis was een luxe bezit op het eiland. In vissershutten was meestal een open vuur.

Aan het eind van de gang, naast de keuken, waren nog twee bedsteden. Er was een 'separatieschot tusschen de bedsteden van de keuken en (...) het slaapvertrek of achterkamer'.

Daar was ook de trap naar de zeer forse kelder van 3.40 bij 2.10 meter.

Een kelder kwam goed van pas om noodzakelijke voorraden op te slaan. Het kwam vaak voor dat het eiland 's winters door ijs was ingesloten. De etenswaren (maar ook turf) moesten dan met sleden vanuit Kampen gehaald worden.

Aan de voorzijde van de (berg) zolder bevond zich een daklicht met draairaam. Het kapje was driehoekig van vorm en werd in het bestek 'frontespiesje' genoemd. In dit woord kan men met enige moeite de herkomst uit de Romeinse architectuur herkennen [fronton].

De pastorie was – in tegenstelling tot de kerk – met pannen gedekt.

Tussen de latten onder de pannen was gladgestreken dekriet aangebracht, waarmee in winterse omstandigheden de kou enigszins geweerd kon worden.

*Gevelsteen G.G.de la Couture naast de ingang van de kerk met de datum 22 mei 1834.
Foto: Aaldert Pol*

Uit het notulenboek
van de Hervormde
gemeente.

Gemeentearchief
Kampen "October
26 is onze nieuwe
kerk alhier plechtig
door mij ingewijd
met eene leerrede
over Math. XX 29b:

Geeft aan den
Keizer (...)" . De la
Couture vergiste zich
trouwens in de tekst.

Zijn tekst staat in
Matt. XXII: 21.

In onze Nieuwe Kerk alhier plechtig door mij ingewijd
met eene leerrede over Math. XX. 29 b: "Geeft dan den
Keizer, dat des Keizers en aan God, wat Godes is!" —
Bij deze gelegenheid bragten wij onder hartelijken dank
wel aan den geëerbiedigden Koning, die, bij Besluit
van 16 Junij 1833, een som van ƒ10,000 uit G. Rijks schat-
kist tot den opbouw der tegenwoordige Kerk en Pas-
toij had toegestaan — verder aan de Bewoonders van
het werk (de gebroeders Swalman van de Keizer's en
Compagnie), en aan de Officiers over het alre (het
Provinciaal Kollegie van Overzicht op de Koninklijke
Administratie der Hervormden in Overijssel, de Dis-
cretie van den Waterstaat in deze Provincie, bijzonder
aan den H. C. F. Seidel, tegenwoordige Opprigher des
Land) — en inzonderheid ook daarvoor aan boven-
aemeld Kollegie van Overzicht, dat het alre ons goe had
voorgestaan ten einde de School van Eus te kunnen
richten tot uitoefening van den goddienst tijdens
de opbouw van ons nieuwe Heiligdom, en ƒ150-60
te aankoop van een schoone Galiant op den Predik-
taal en des Quarto Bijbels in ledere Band, uitge-
ven bij de gebroeders Thieme te Nijmegen en
Amhem.

Washok en Armenbak

Buiten de pastorie bevonden zich nog twee halfsteense bijgebouwtjes. De aanbouw aan de noordzijde werd in het bestek (zie tekening) ingetekend als 'Pomp en waschhok'. Dit 'hok' was vanuit de pastorie te bereiken. Er was een aanrecht dat van onderen voorzien was van een paar kastjes. Daar stond ook de pomp. De afvoer van het gootsteenwater liep naar een 'zinkput'. In de aanbouw bevond zich ook de w.c., in het bestek secreet genoemd [naar de Franse oorsprong chambre secrète]. Die 'geheime kamer' was met lichte betimmering van de rest

gescheiden; de w.c. had een houten zitting. In het secreet was nog een kastje met 'rimmen' [lijstjes] om een en ander op te zetten. Er was een klein 'lichtraampje'. De afvoer van de w.c. ging ook naar de zinkput. Even buiten het washok bevond zich de bleekweide. Voor propere huisvrouwen van toen van eminent belang. Gewassen linnen werd op een gemaaid grasveldje gelegd om te bleken. Na het wassen was de kleur van het linnen vaak gelig en rook het niet fris. Onder invloed van de zon werd het witter en verkreeg het een frisse geur. Er was aan de andere kant -aan de zuidzijde dus - nog een uitbouw in

de inspringende hoek van kerk en pastorie. Dat was het 'Pomphok voor de armenbak'. In deze uitbouw was ook een pomp maar die was er ten gerieve van de gemeenschap. Zoet water was op Schokland kostbaar. Aan de zeezijde was voldoende water, maar dat was brak en niet geschikt om te drinken. Het zoete water moest van boven komen. Dat regenwater werd vanaf het dak – van zowel pastorie als kerk – naar de waterkelder en/of put geleid. Het werd naar evenredigheid verdeeld tussen het Washok van de domineesfamilie en de Armenbak. Bij onderhoudsbeurten werd soms melding gemaakt van het afboenen van het leien dak. Dat zal mede bedoeld zijn om het regenwater zo schoon mogelijk te kunnen opvangen. Voordat er sprake was van een gemeenschappelijke waterleiding was er bij veel kerkgebouwen een waterkelder. Schokker huisjes, gedekt met riet en/of stro, waren minder geschikt voor het opvangen van goed drinkwater. De armenbak werd jaarlijks verpacht. De opbrengst daarvan kwam ten goede

aan de armenkas en zo ontstond de benaming Armenbak. De pachter probeerde op zijn beurt de pachtsom terug te verdienen met het verkopen – voor een paar cent – van emmertjes water. De schoonmaker van de kerk had recht op gratis water. Hij ontving '20 emmeren water uit den Armenbak'.

De kerk van 1834

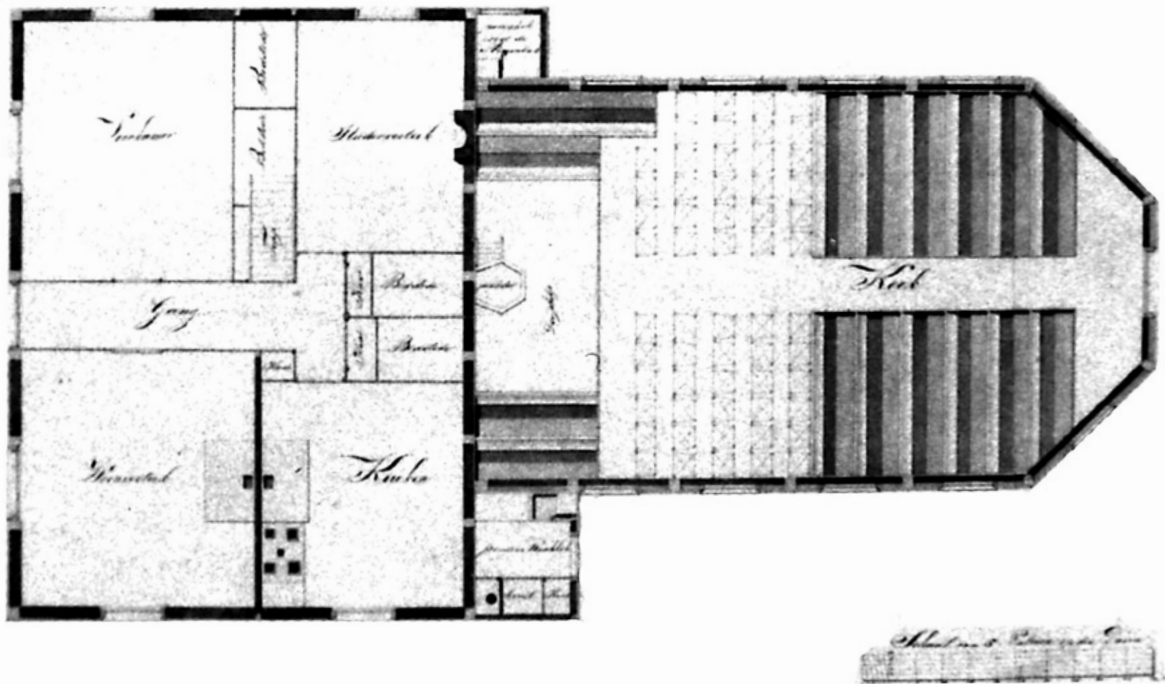
Vanwege de vaak harde wind had waterstaatsingenieur Thomkins gekozen voor een relatief laag gebouw. Dat was temeer gewenst omdat het gebouw hoog op de terp lag. Door die ligging kon toch een markant gebouw ontstaan.

Als fundering werden 'een honderd rechte dennenpalen' met een lengte van 7 meter 50 of meer ingeheid. Die lengte was noodzakelijk voor een fundering in het zand.

Bij het heien ontdekte men 'twee afgekapte of tot aan den wortel vergane bomen (...), waaruit men mag opmaken, dat het land voortijds eene

Oude foto met het houten uitbouwseltje Aan de noordzijde in de hoek van de kerk met de pastorie. De foto zal rond 1950 zijn gemaakt. (Bron: Collectie D. Landsman)

Plattegrond pastorie
en kerk. Ingetekend
zijn in de pastorie:
Voorkamer, Gang,
Woonvertrek, Trapje,
Bedstede (2x),
Keuken, Kelder.
Uitbouwsels:
Pomphok voor de
Armenbak; Pomp
-en Waschkok,
Secreet, Kast; Kerk
met Preekstoel,
Doopthek, Stoelen
(58 stuks) en
Banken.

geheel andere gedaante heeft gehand
dan thans.¹²

De aannemer mocht kiezen uit een
massief stenen funderingsopbouw
of het metselen van spaarbogen.
Zwolsman koos voor de laatste optie
en kon zo met minder stenen toe. Het
opmetselen der muren verschilde.
‘die voor de kerk van anderhalve en
voor de pastorie van een steen en de
uitbouwzels van een halven steen’.
Thomkins liet zich bij het ontwerpen
van de ramen inspireren door de
romaanse bouwstijl.

Er kwamen ‘10 lichtramen met halfwit
glas (...) met taai bereide stopverf
wel dicht en vlak in de sponningen
passende’. Boven de ingang van de
kerk kwam het 11de raam.

Binnen in de kerk waren de ramen
afsluitbaar met ‘saijen’ gordijnen
voorzien van ‘schuifwerk aan koperen
ringen’ [bepaalde gordijnstof gemaakt
van tot garen gesponnen wol].

De ingang van de kerk was aan de
westkant, in de achtkante vorm dus.

12 *Nederlandsch Magazijn* 1839.

Die achtkant is voor een leek met
enige moeite te herkennen, maar in het
grondpatroon toch terdege aanwezig.
De achtkante vorm gaf de kerk een
speelser aanzien. In de kerkelijke
architectuur verwijst de achthoek
naar de achtstedag, de dag na de
zeven scheppingsdagen uit de Bijbel.
Het getal acht verwees dan naar de
eeuwigheid. Of deze achterliggende
gedachte bij Thomkins een rol speelde
weten we niet. In de correspondentie
met zijn superieuren verdedigde hij
deze duurder bouwwijze met het oog
op belendende bebouwing.

In tegenstelling tot het pannendak van
de pastorie was de kerk gedekt met
‘beste Rijnsche leien’, ieder bevestigd
met ‘vier taaije geoliede leinagels twee
ponds’. Het waarom van het verschil in
dakbedekking is niet geheel duidelijk.
Het is waarschijnlijk ingegeven door
het kunnen hergebruiken van de
pannen van de oude pastorie. Maar het
kan ook zijn dat voor leien is gekozen
in verband met de opvang van het
regenwater.

De muren werden versterkt met zogenaamde ‘contreforten’ afgedekt met Bentheimer dekstenen. Steunberen werden noodzakelijk geacht in verband met het tongewelf. Dit type gewelf werd al in de Oudheid toegepast. Het was een eenvoudige constructie, maar had als nadeel dat het gewicht een zware belasting voor de muren was. Vandaar de hulp van steunberen aan de buitenkant. In het kerkje van Ens was het tongewelf extra verankerd op de muren met behulp van twee grenen balken.

Er was oorspronkelijk sprake van een wit geverfd gewelf.

Het interieur

Het interieur van het kerkje was sober. In protestantse kerken was dat meestal het geval.

De preekstoel kwam uit de oude kerk.¹³ In de onderhoudsrapporten lezen we dat de leuning van de trap naar de

¹³ De huidige preekstoel en het doophek komen respectievelijk uit Sint Annaparochie en Britswerd.

preekstoel opgevuld was met groen laken en dat er om de preekstoel groene gordijntjes hingen. Over het klankbord boven de preekstoel is sprake geweest van ‘hermarmen’.¹⁴

De predikant vertelt in het notulenboek dat het College van Toezicht, zetelend in Zwolle, f 140,60 heeft gedoneerd voor de aankoop van een ‘schoonen foliant op den predikstoel en zes quarto bijbels in lederen band, uitgegeven bij de gebroeders Thieme te Nijmegen en te Arnhem’. Gezien het bedrag mogen we aannemen dat er een prachtige Statenbijbel op de van koper gemaakte preekstoellessenaar lag.¹⁵ Het is jammer dat die Bijbel na de ontruiming spoorloos is verdwenen.

Het doophek was eveneens afkomstig uit het oude kerkje. Daar stond ook de lessenaar van de voorlezer/voorzanger. Een orgel om de zang van de gemeente

¹⁴ Aanbrengen van decoratief schilderwerk als hout- en/of marmer imitatie.

¹⁵ Het College van Toezicht had een bedrag van f 140,60 ter beschikking gesteld voor de aanschaf van ‘een schoonen foliant (...) en zes quarto bijbels’.

Het Museumkerkje op Schokland zoals het er tegenwoordig uitziet. De klok bovenop is weer de oorspronkelijke klok die in 2009 is teruggehangen uit de Hervormde kerk van het dorp Ens. (foto: Hans Hollestelle)

Johanna Wilhelmina
van Meurs,
echtgenote van
ds. De la Couture.
De predikant heeft
geen foto van
zichzelf nagelaten.
(Bron: Collectie
D. Landsman)

te begeleiden was er niet. Dat was geen probleem, want de schoolmeester van toen was van alle markten thuis. Hij was onderwijzer, voorlezer en voorzanger. Met het bijbaantje verdiende hij jaarlijks f 50,-. Voorin de kerk – aan de zuidzijde – zaten de notabelen: de ouderlingen en diakenen. Ook de voorlezer en de domineesfamilie hadden voorin de kerk een vaste plaats. En niet te vergeten de waterstaatsingenieur aan de noordzijde. In het voorste gedeelte stonden stoelen voor de vrouwen. De dames konden gebruik maken van een ‘voetbak breed 40 duim’ [40 cm]. Verwarming, zoals wij die kennen, bestond er niet. Als het erg koud was kon de koster voor een stoof met bijbehorend kooltje vuur zorgen. Misschien nam de kerkganger ook zelf wel eens een stoof mee. Er bestaat namelijk een foto waarop dat afgebeeld is.

Aler de oude stoelen werden overgebracht naar de nieuwe kerk dienden ze twee keer bruin overgeverfd, ‘genommerd en gemerkt’ te worden. Die nummering

was wenselijk in verband met de verhuring van stoelen en banken. Het gebruik van stoelen was, afgezien van het principiële uitgangspunt dat vrouwen apart hoorden te zitten, erg praktisch. Als er avondmaal gevierd werd konden de stoelen van de eerste rijen even opzij gezet worden en plaatsmaken voor de avondmaalstafel. Multifunctioneel noemen we dat tegenwoordig.

De mannen zaten, zoals gemeld, in banken, die bij de instap waren voorzien van klapdeurtjes. De heren zaten door die voorziening dus redelijk tochtvrij.¹⁶

Waarschijnlijk zijn de muren van de kerk wit geweest. Er is in het bestek sprake van bepleisteren met stukadoorkalk.

De verlichting bestond uit twee koperen kroontjes. Hoe die kroontjes er precies hebben uitgezien is niet geheel duidelijk. Zo lezen we over ‘ijzerhangers die zwart waren vernist, ballen die verguld en bussen die zwart geverfd waren’. Wat wordt er bijvoorbeeld bedoeld met die bussen? Mogelijk kan het volgende verhaal enige opheldering geven.

Volgens een Schokker nazaat¹⁷ kende men op Schokland geen petroleum. Men stookte in een klein blikken busje met brede bodem en dekseltje, met in het midden een buisje voor een katoenen pit, patent -of raapolie. Er werden evenwel ook kaarsen gebrand tijdens de avondpreek.¹⁸ In de rekeningen is sprake van het gebruik van blakers. We kennen ze thans vooral als koperen blakers met een ring om vast te houden. Op Ens blijken ‘20 greenen klossen met bijlevering der tekortkomende blakers’ gebruikt te zijn.

¹⁶ De huidige banken zijn afkomstig uit Urk.

¹⁷ Johan Karel, *Schokland en de Schokkers*, Schokker Erf 29, mei 1995.

¹⁸ HCO, T.198.1, inv.no.1115.

Het vierkante torentje op de nok der kerk dient getooid te worden met een ‘koepelsgewijs’ kapje. Het getal vier staat in middeleeuwse kerktorens vaak symbool voor de vier evangelisten, de verkondigers van het christelijk geloof. Thomkins gebruikt in zijn bestek opnieuw de reeds eerder genoemde ‘frontespiesjes’, de driehoekige vorm uit de Romeinse architectuur.

Het torentje wordt volgens opdracht voorzien van een uurwerk, wijzerborden en een klok. De klok - 55 kilo wegend – was afkomstig uit het oude kerkje. Het randschrift luidde: Amstelodami: anno domini 1710.¹⁹ Het in Amsterdam gegoten klokje was ouder dan de in 1717 gebouwde kerk. Voor het luidtouw der klok moest een koker aangebracht worden. Bovenop het kapje stond ‘de makelaar (met) pijnappel, bol, ijzeren kruis en weerhaan’.

De pijn/denappel was bij de oude Grieken het symbool van mannelijkheid. In christelijke zin was een boom de belichaming van het leven. De boom verbindt de drie werelden: hemel, aarde en water. De bol en het kruis verwijzen naar Christus’ heerschappij. De haan die met luid gekraai de zonsopgang aankondigt fungeerde ook op het torentje van de Enser kerk boodschapper; in de christelijke theologie een verwijzing naar de opstanding en de komst van Christus.

Bij onderhoudsbeurten lezen we dat ‘de kloot en haan’ verguld moesten worden.

In 1834 was er op de Molenbuurt feest, waarschijnlijk is er zelfs sprake geweest van een zekere euforie. De

¹⁹ De klok is waarschijnlijk gegoten door Jan Albert de Grave. De luidklok maakte tijdens en ook na de Duitse bezetting veel omzwervingen. Pas op 19 september 2009 verkreeg de klok weer haar oude plaats in het torentje van de kerk van Ens.

perspectieven voor de toekomst leken uitstekend: een nieuwe pastorie/kerk, een resterend bedrag van de bouwkosten dat aan de gemeente ten goede bleef en een domineesfamilie waarvan men hoge verwachtingen had. Hoe het met de hervormde gemeente in de periode van 1833-1840 is gegaan kan nog eens in een volgend artikel aan de orde komen. En ook of ds. G. G. de la Couture een vreemde eend in de Schokker bijt is geweest.

###

De klok uit 1710, hier nog op de Hervormde kerk van Ens. De klok hing in het torentje van de kerk op de Middelbuurt (Schokland). In de Tweede Wereldoorlog werd de klok verstopt om te voorkomen dat hij vanwege het brons zou worden omgesmolten door de bezetter. Sinds 2009 hangt de klok weer in de toren van het Museumkerkje.

Vermist

John Zwart

de elementen almaar bozer
de hoge wal allang niet meer bezeild
besluiten zij op 't vallend tij
te schuilen achter het enkhuizer zand

de visser vecht aan 't roer, zijn knecht
met het gereefde zeil – als op 'n zware vlaag
de giek wild overzwaait dan valt alles omlaag
masttop en al, met afgebroken want

de jongen krijgt 'n klap, hij valt overboord
komt één keer nog – maar onbereikbaar
even boven – zijn noodkreet klinkt vergeefs
wordt in 't vliegend schuim gesmoord

de stroom zeult schurend over bodemzand
zijn prooien steeds maar rusteloos voort
veel later op 'n morgen zal iemand komen
die 'n laars vindt op het harde strand

veel verder nog in tijd en plek wuift tussen
wier 'n lege handschoen naar een andere vinder
die kijkt en bukt – niets zal hij weten van
de jongen aan wie de hand heeft toebehoord

© John Zwart – april 2012

John Zwart is de drijvende kracht achter de website Hernehim.nl Dit is zijn persoonlijke website met aandacht voor de wereld en het intermenselijke; voor de politiek, de natuur en het bestaan, hun samenhang En vooral voor cultuur en kunst die ons het leven draaglijk maken: literatuur, poëzie, beeldende kunst.
(Bron: <http://hernehim.nl/cultuur.htm>)

*Afbeelding:
Schokland.
Schilderij van
Hermannus Koekoek jr
(1836-1909) uit ca. 1860.
(Zuiderzeemuseum)*

Kampen en de Schokker erfstukken van 1859

Aaldert Pol

Na de ontruiming van Schokland (1859) maakte het eiland deel uit van de gemeente Kampen. Burgemeester Gerrit Jan Gillot droeg alle van belang zijnde archivalia over aan de gemeente Kampen. Onder het toezien oog van enkele Kamper notabelen werd een procesverbaal opgemaakt waarin alle overgedragen stukken werden vermeld.¹

1 De archieven van de gemeente Kampen, Deel III Het Nieuw Archief, Hoofdstuk IX, Inv.no.93

Een korte samenvatting van de overdracht:

- 1 Burgerlijke stand. Boeken van de Rooms-katholieke kerk van 1711-1812, de Hervormde gemeente van 1692-1790 en van 1791-1813. Verder registers van de burgerlijke stand vanaf 1812-1859.
- 2 Stukken betreffende de Nationale Militie en Schutterij.
- 3 Kadastrale stukken.
- 4 Notulen, Correspondentieregister van inkomende en uitgaande stukken.
- 5 Belastingzaken.
- 6 Comptabiliteit gemeente. Daaronder opgenomen een aantal begrotingen.
- 7 Boekwerken en vele pakketten, jaargangen (Staatsbladen, politiebladen) etc. Ook drie kisten met oude couranten.
- 8 Roerende goederen en financiële afwikkeling van vorderingen en uitgaven.

Sedert 1942 – het droogvallen van de polder – maakt het voormalig eiland deel uit van de Noordoostpolder. In november 2008 werd het als dorp onder de naam Schokland aan de gemeente Noordoostpolder toegevoegd en voorzien van een eigen postcodenummer (8319).

Het is bijzonder jammer dat er in Museum Schokland vrijwel niets is te vinden van de oude archivalia. Daar zou de gemeente Kampen best verandering in kunnen brengen. Het zou deze gemeente sieren als ze als goede nabuur enkele stukken van dat authentiek materiaal in bruikleen afstond aan de gemeente Noordoostpolder. In goed overleg moet dat toch mogelijk zijn.

Aaldert Pol was jarenlang docent geschiedenis in Emmeloord. Thans is hij freelance publicist en historicus.

Gerrit Jan Gillot (1782-1869). Burgemeester van Schokland van 1831 tot aan de ontruiming in 1859. Bron: B. Klappe, Eindhoven

We plaatsen in *De Vriendenkring* enkele fragmenten (kopieën) uit het procesverbaal: de inleiding, de ondertekening door de aanwezige heren. en het bijzonder interessante stuk over de roerende goederen (onder nummer 8 genoemd).

Het jaar 2012 is voor de Gemeente Noordoostpolder een jubileumjaar: 70 jaar geleden viel de polder droog en 50 jaar geleden werd de Noordoostpolder een zelfstandige gemeente .
Kampen zou de feestvreugde kunnen vergroten!

###

De Ondergeteekende:
Gevoit Jan Gillot, tot dus ver Burgemeester der gemeente Schokland, niet-walke betrekking hij bij koninklijk besluit van den 4 July 1859 N° 18 vervuld is ontslagen; verplaat, als eenig nog opschokland woonachtig lid van het nu afgetreden bestuur der gemeente Schokland; hij deze aan de Gemeente Kampen, in deze vertogenverordigd door de Heeren Jonkheer M^o Henricus Adriaens W. Heurnall van Stoetwegen, Burgemeester, ^{M^o} Johannes Jacobus van Ingen en Peter Helber Gallé wethouders, als mede den Heer Nicolaas van Berkhem Bysterbos J^r. Secretaris der gemeente Kampen, teevoldoening aan de bepalingen van Art 2 en 4 der wet van 16 December 1858 (Staatsblad N° 84) en verder ten uitvoering:
a van het Koninklijk besluit dd 4 July 1859 N° 17
b der resolutie van Heeren Gedeputeerde Staten der provincie van den 9 July 1859 N^o $\frac{2412}{1549}$
c van het besluit van den Heer Commissaris des Konings dd 10 July 1859 N° 2312.
overdragen de Stichting papieren, bescheiden en overende vederen hierna volgende, welke door het gemeente bestuur van Kampen worden over genomen, als:

Kopie van de akte uit het Stadsarchief van Kampen over de overdracht van de ambtelijke stukken van de Gemeente Schokland aan de Gemeente Kampen (Bron: Gemeentearchief Kampen).

§¹ Raerend geederen.
 Een Sabel met Schede.
 Een vlag
 Een vlaggestak
 Een Stembuis
 twee hand brandspieiten met 13 Emmees, brand,
 haken en brandladders.
 Behouderscheidingstiecken vanden Prae gemeente
 te wyl nog een Sabel, die op dit ogenblik door
 den veldwachter gebruikt wordt, later zal over
 gegeven worden.

Kopie van de akte uit het Stadsarchief van Kampen met de opsomming van de stukken van de
 overdracht van de Gemeente Schokland aan de Gemeente Kampen (Bron: Gemeentearchief Kampen).

vijftig, zynde daarvan dit proces verbaal op
 gemaakt, dat den traefden daaraan volgen
 op het raadhuis te Kampen na voortlering
 is geteekend. - *J. H. H. H.*

J. H. H. H. van Hoetwegen

J. van Ingen

P. J. G. G.

N. M. D. D. D. D.

Kopie van de akte uit het Stadsarchief van Kampen met de handtekingen onder het overdrachtsstuk.
 (Bron: Gemeentearchief Kampen).

Zeegras als wapen tegen stijging zeespiegel

Evert de Boer

Dit was de kop van een artikel in De Stentor van 12 september 2011. Er staat in te lezen dat de Waddenvereniging en Rijkswaterstaat die dag een experiment zou beginnen om zeegras terug te laten keren in de Waddenzee. “Op drie locaties worden, aan de randen van de Waddenzee, de komende tijd zeegrasvelden aangelegd (onder de kust van Schiermonnikoog, het Uithuizerwad aan de Groningse kust en Balgzand bij Den Helder).

Evert de Boer (1945) werd geboren in Pingjum (Gemeente Wonseradeel) in Friesland. Als zevenjarige jongen verhuisde hij in 1952 naar de Noordoostpolder. Zijn vader begon een boerderij bij Nagele met uitzicht op Schokland. In 1973 werd hij lid van de Vrienden van Schokland. Tot 2008 was hij voorzitter van deze vereniging.

Vervolg van het Rapport van de commissie naar mogelijk verband tussen de afsluiting van de Zuiderzee en den toestand van de wiervisscherij en andere visscherij.

De heer De Boer die in de Commissie als vertegenwoordiger zat deed een nota uitgaan naar de Commissie om kennis te nemen van plannen die men in Den Helder koesterde om tot een verbetering te komen van de Heldersche en Texelsche visserij. De Commissie was het niet eens met de gemeente Den Helder om per bedrijf steun te verlenen. Men wilde juist de visserij methoden verbeteren en daar geld voor beschikbaar stellen. De Commissie was het eens met de stelling dat door de aanleg van de Afsluitdijk wel degelijk schade geleden werd door de vissers. Maar men voerde bijna dezelfde argumenten aan ten opzicht van de wiervisserij, namelijk of ze wel in aanmerking kwamen voor steun door de Zuiderzeesteunwet. De vissers visten zowel op de Waddenzee

als de Noordzee. Dit laatste was vaak het hoofdinkomen en daardoor werden ze niet beschouwd als belanghebbende en kwamen ze niet in aanmerking voor de Zuiderzeesteunwet. De Commissie vond dat de wiervisserij een duidelijker voorbeeld was om een uitkering te krijgen dan voor de visserij. De Commissie was wel duidelijk in haar uitspraak dat er een tegemoetkoming moest komen voor de Heldersche en Texelsche vissers. Dit zou dan via het Departement van Economische Zaken moeten gebeuren. De Boer had zijn plannen al voorgelegd aan het Werkfonds 1934. Uit dit fonds zou geld moeten komen om betere en grotere schepen voor de Noordzee visserij uit te rusten. Deze gelden zouden moeten bestaan uit grotendeels renteloze voorschotten die later terug zouden vloeien naar Rijkskas. De Commissie was voorstander om op eigenkracht tot verbetering van het bedrijf te komen, zo nodig door het Rijk gesteund, maar niet door de Zuiderzeesteunwet.

In het rapport besteedt men in bijlage III aandacht aan de visserij. (Bijlage I en II hebben een relatie met de problemen rond het zeewier).

Bijlage III.

De invloed van de Afsluiting der voormalige Zuiderzee op den vischstand bij Den Helder en op het vischbedrijf alhier en op Texel.

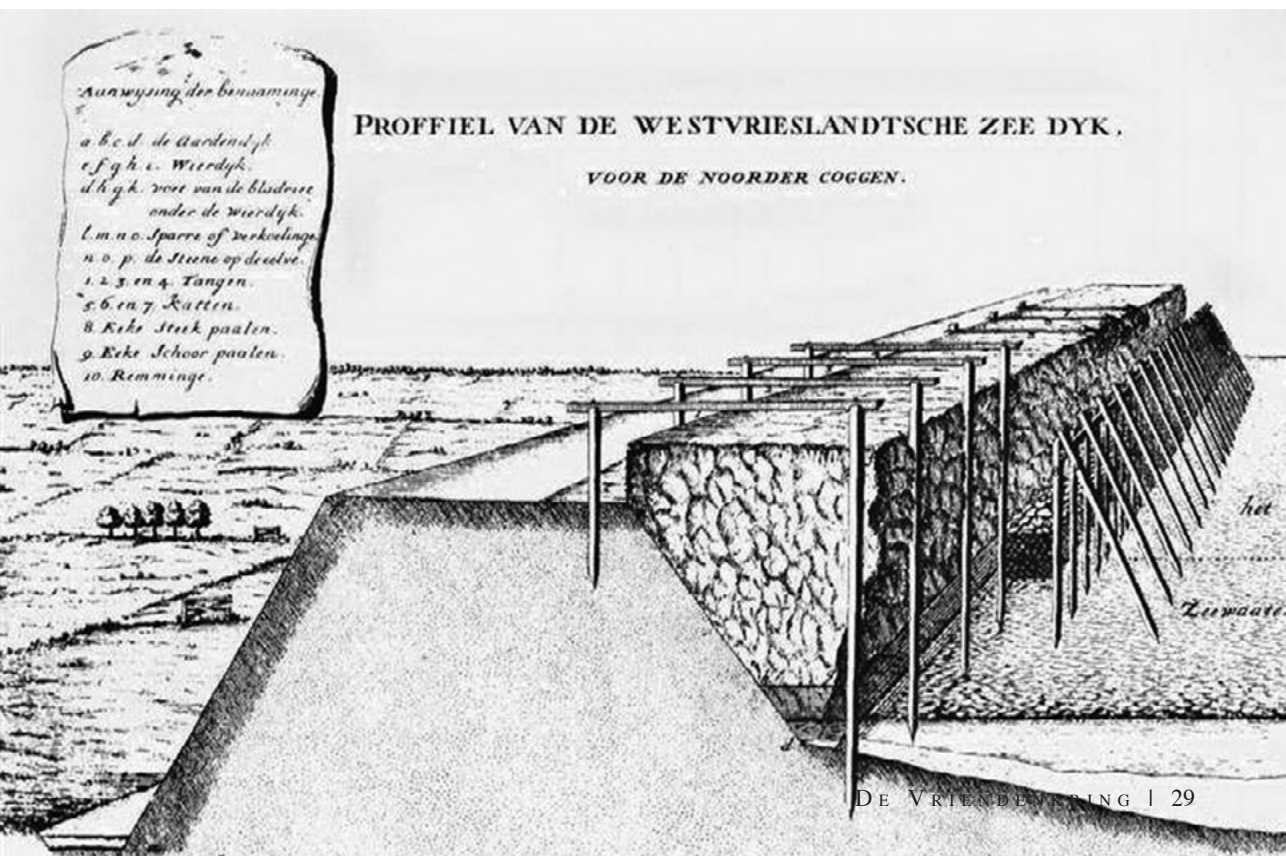
De afsluiting van de voormalige Zuiderzee heeft ten aanzien van het visbedrijf, met name voor Den Helder gevolgen gehad die niet voorzien waren. In februari / maart kwam de haring via de het Marsdiep en de zeegaten tussen de Waddeneilanden in de Zuiderzee terecht om te paaien. De haringlarve trok na bepaalde ontwikkeling zich terug in de Noordzee om later als volwassen vis terug te keren om te paaien. Door aanleg van de Afsluitdijk was het onmogelijk om terug te keren naar de plaats waar ze geboren waren.

In 1932 werden er 147.299 tallen aangevoerd (Een tal is 220 stuks) en in 1933 75.515. De visafslag van Den Helder noteerde in 1932 115.870 kg. Ansjovis en in 1933 17.011 kg. (Ansjovisserij was een seizoen gebeuren.)

Veel landarbeiders en andere burgers visten een of twee maanden. Maar ook personen die normaal gesproken op een schip voeren voor hun brood deden dit. Vaak voerden ze aan visser te zijn en meenden recht te hebben op een uitkering van de Zuiderzeesteunwet. Maar het was geen hoofdberoep daarom visten ze letterlijk en figuurlijk achter het net. (1)

Het Hoofd van de Afdeling Kust- Rivier- en Binnenvisscherij – onderzoek meldt dat de voortplanting zowel van haring en ansjovis na 1934 bijna zal zijn verdwenen. In 1935 verdween de ansjovis en in 1936 de haring. Voor de Helderse vissers een enorm verlies. Daar bleef het niet

Profiel van de West-Frieslandsche zeedijk in Noord Holland. Het palenscherp samen met het zeewier beschermt de kern van de dijk tegen golfslag. (Bron: spanvis.nl)

Luchtfoto uit 1931 van de sluisen bij Kornwerderzand bij de aanleg van de Afsluitdijk (Bron: Geheugen van Nederland.nl)

bij want ook het vangen van bot was rampzalig.

Het hoofd van de *Afdeeling Kust- Rivier- en Binnenvisscherij-onderzoek* schrijft op 12 april 1933: *Met garnaal, bot, schol en aal is de zaak heel anders gesteld (dan met ansjovis en haring); geen van deze vischsoorten toch plantten zich in de voormalige Zuiderzee voort. Zij zullen daarom waarschijnlijk ook niet in die mate beïnvloed worden als haring en ansjovis. Speciaal zal garnaal er naar mijn verwachting wel voldoende blijven. Ook de eigenlijke Waddenzeebot zal wel blijven; de*

trekbot, die in den winter vroeger uit de Zuiderzee valt waarschijnlijk voor een groot deel weg.

Voor een opsomming van de aanvoer op de Helderse visveiling: zie tabel.

In 1933 verschijnen er vissoorten die daarvoor niet op de veiling voorkwamen zoals makreel, fint, paling, greit, weiting, kabeljauw en schelvis.

De totale besomming was in 1932: f 470.127,86 (€ 213.334,72). In 1933: f 240.127,86 (€ 108.965,27). Dit is een halvering ten opzichte van 1932!

Bot	1932,	192.735 kg	1933	11.812 kg
Tarbot	1932	177 stuks	1933	148 stuks
Sardijn	1932	3547 kisten van 33 kg	1933	131 kisten van 33 kg
Rog	1932	351 stuks	1933	3 stuks
Tong	1932	425.400 kg	1933	324.352 kg
Schol	1932	7396 kisten van 25 kg	1933	7963 kisten van 25 kg
Garnaal	1932,	335.835 kg	1933	453.159 kg

Men sprak de verwachting uit dat, bij gelijkblijvende prijzen de omzet in 1934 zou dalen tot f 155.790,02 (€ 70.694,43).

Met enig sarcasme stelt men:

Wanneer de tijd mocht komen van een beduidende prijsverhoging, tot zijn verdubbeling misschien, dan nog kan het Heldersche Visscherijbedrijf niet loonend meer worden uitgeoefend, hetgeen duidelijker blijkt, als men weet, dat het Heldersche gemeentebestuur in 1933, bij een omzet aan den afslag van ruim f 240.000,- (€ 108.907,25) een steun uitkeerde aan de visschers, in den vorm van bedrijfs- en gezinssteun van rond f 25.000,- (€ 11.344,51) een steun, waarbij in de gezinnen, getuige de uitkering voor 'waaidagen' van f 1,- (€ 0,45) per dag, per gezin, alle en het allernoodigste kan worden aangeschaft en dit (is) nog niet altijd voldoende. Deze ellendige toestand, verergerd(t) door de prijsdaling der visch, vindt blijkens het vorengaande zijn oorzaak in de afsluiting der Zuiderzee, is dus gevolg van een Regeeringsmaatregel en dient daarom ook door de Regeering te worden verholpen. De Regeering heeft dit beginsel, blijkens de uitvoering der Zuiderzeesteunwet, ook aanvaard, alleen blijven Den Helder en Texel buiten haar werkingsfeer, stellig enkel, omdat niemand de gevolgen der dijklegging ten aanzien van voorjaarsharing, ansjovis, trekbot en misschien ook van de garnaal voor de Heldersche en Texelsche wateren heeft kunnen voorzien.

De Generale Commissie komt tot de volgende conclusie:

Het is mij niet bekend, of het op den weg ligt onzer Commissie, bij het blijken der feiten, te zoeken naar verbetering. Het wil mij echter voorkomen, dat zij zonder dit haar taak slechts ten halve vervullen zou.

De voorzitter van de Heldersche Visschersvereniging, de heer Coen Bot dient een verzoekschrift in aan de Tweede Kamer:

Heldersche Visschersver. Den Helder
5 Maart 1937
Goedgekeurd bij Kon. Besl. Van 23 juli
1895 en van 29 April 1924

Aan
De Commissie voor verzoekschriften
van de Tweede Kamer der Staten-
Generaal te 's Gravenhage.

HoogEdelGestr.Heeren,
Met bijzonder grooten waardeering
nam het Bestuur der Heldersche
Visschers Vereeniging kennis van Uw
conclusie op het adres aan de Tweede
Kamer der Staten Generaal, van D.
Vlas o.a te Texel, in zake toepasselijk
verklaring van de Zuiderzeesteunwet
mede ten bate der Visschers en
Visscherijbedrijven benoorden den
Afsluiting.

Het Bestuur v.n. moge zich intusschen
veroorloven, het volgende onder Uw
zo zeer gewaardeerde aandacht te
brengen. De benarde omstandigheden,
waarin ook de Heldersche Visschers
verkeeren tengevolge de afsluiting
der Zuiderzee houden ons reeds meer
dan 2 jaren voortdurend ernstig bezig
en is door ons gedaan wat mogelijk
was, o.a. door beroep op verschillende
autoriteiten, daarin verbetering te
brengen. De met groote welwillendheid
op 20 Maart 1936 door Z. Exc. Den
Minister van Landb. En Visscherij
aan ondergeteekende verleende
buitengewone audiëntie waarbij z.
Exc. hem gedurende 3 uur gelegenheid
bood, den droeven toestand der
Held. Visscherij uiteente zetten en
de oorzaken daarvan aan te wijzen,
opende uitzicht op afdoen ingrijpen
der Regeering. Z. Exc. Droeg mij

tenslotte op een volledig verslag samen te stellen van het door mij aangevoerde en dit Hem en den Secr Generaal te doen toekomen. Waaraan door ondergetekende is voldaan Het moge ondergeteekende geoorloofd zijn Uwe Commissie woordelijk weertegeven den inhoud van Zijn bovenbedoeld aan Z. Exc. Den Minister van Landb. En Visscherij op 8 April 1936 ingezonden verslag van zijn onderhoud met Z. Exc. Voor zoover dit betreft de gevolgen voor de visscherij benoorden den Afsluitdijk.

Het luidt als volgt:
Moge ik, Excellentie, Uw aandacht vragen voor dat deel der Heldersche Visschers, dat meer speciaal getroffen wordt door den teruggang niet alleen van hun visscherij, doch door de totale vernietiging daarvan, tengevolge van de afsluiting der Zuiderzee. In de eerste plaats geldt dit voor onze Kustharingvisschers. Tengevolge van de afsluiting, de laatste twee jaar is dit een voldongen feit gebleken, doet de haring onze Heldersche kusten niet meer aan, waardoor een groot aantal dezer visschers tot volslagen armoede is vervallen en door Overheidssteun op de been wordt gehouden. Evenzeer geldt dit voor de paling en wiervisscherij langs de kust, die absoluut vernietigd is. Ook de bot, die voor velen een bron van bestaan opleverde, komt de laatste twee winters niet meer voor. En zelfs de garnalenvisscherij ondervindt merkbaar de nadeelen van den afsluitdijk. De meening, destijds door velen gedeeld en verdedigd, dat de afsluiting voor de Heldersche Visscherij geenerlei nadeel zou brengen, heeft ongetwijfeld tengevolge gehad, dat bij de samenstelling van de Zuiderzee-steunwet de belangen onzer visschers niet in aanmerking kwamen. In tusschen is ook voor deze categorie,

waaronder zoovele bejaarden, een inderdaad wanhopigen toestand ontstaan, die tot nogtoe in een sobere bedeeeling soms van het Armenbestuur zijn armelijken oplossing vindt. Doch ook den velen jongeren onder deze categorie, wordt door de gevolgen van de afsluiting en het voorbijzien destijds van hunne belangen, het bestaan ontnomen en is werkloosheid hun deel. Uitgesloten van de Zuiderzeesteunwet, worden zij bovendien nog getroffen door de uitsluiting van de z.g. Kom of Kamervisscherij, waarvan de visschers, die van "binnendijks" en ook van Wieringen komen, velerlei bedrijfsvoordeelen genieten ten aanzien van de paling- en de haringvangst. Deze visscherij, de resultaten voor de Wieringers zijn bekend, was in de beide laatste jaren zelfs meer dan best. Tot zoover mijn onderhoud bij den Minister v. Landbouw en Visscherij.

Intusschen had ik mij voor dit deel te wenden tot den Minister van Waterstaat, onder Wien immers resortteerd de Zuiderzeesteunwet. Ook deze Bewindsman hoorde mijn uiteenzetting aan, wel met groote welwillendheid en belangstelling, doch gaf tenslotte te kennen dat, om tegemoed te komen aan de door mij geopperde bezwaren en wenschen, de Zuiderzeesteunwet zou moeten worden gewijzigd. Een ingrijpende verandering, waartegen Z. Excel. Bezwaar maakte. Z. Exc. Beloofde mij intusschen tenstelligste met zijn ambtsgeenoot van Landb. En Visscherij te zullen overwegen, hoe op andere wijze de betrokken benadeelde Visschers benoorden den afsluitdijk zouden zijn te helpen en verwees mij bereids, voor nadere bespreking naar den Directeur van den Rijksdienst ter uitvoering van de Zuiderzeesteunwet te Amsterdam

bij wien Z. Exc. Mij vervolgens introduceerde.

Ook bij dezen Hoofd-Ambtenaar heb ik den toestand zoowel als bij herhaling schriftelijk, uiteen. Helaas, tendeze zonder eenig resultaat hoegenaamd.

Na 8 maanden pleiten bij alle daarvoor in aanmerking komende instanties gewerd mij op 20 Oct. '36 het volgende voor onze ten deze zoo zwaar getroffen en benadeelde Visschers het ondervolgend en diep teleurstellend schrijven:

Amsterdam 20 October
Rokin 149,

Den Heer C. Bot.

Binnenhaven Voorzitter der Helder.
Vissch. Ver. Den Helder.

Naar aanleiding van Uw verzoek om maatregelen tot steun aan de visschers te Den Helder te willen overwegen, deel ik U mede, dat, blijkens door mij van Z. E. den Minister van Waterstaat ontvangen mededeeling, de belangen van de visschers te Den Helder naar het gevoelen van Z. E. den Minister van Landbouw en Visscherij tot diens bemoeienis behoort.

In verband daarmee meen ik, dat tot dezerzijdsche maatregelen geen aanleiding bestaat en komt het mij overbodig voor terzake nog andere besprekingen met Uwe Vereniging te voeren

DE DIRECTEUR VAN DEN
RIJKSDIENST TER UITVOERING
VAN DE ZUIDERZEEESTEUNWET.

(Handteekening onleesbaar.)

Sedert vernamen wij niets hoegenaamd van eenigerlei activiteit ten deze van de Regeering.

HoogEdelGest. Heeren, het is mede daarom, dat de zoowel overwogen en kloeke conclusie Uwer geerde

Commissie ons zoo zeer verblijdt en ons stemt tot groote waardeering en dank.

Mocht de verdediging van Uwe conclusie bij de Regeering of wellicht tegenover enkel Kamerleden, U noodzakelijk voorkomen dan moge den inhoud van bovenstaande lijdensgeschiedenis U misschien kunnen strekken tot onderdeel Uwer Wapenuitrusting, ook ter bevordering van de, voor onze zwaar getroffen Visschers, zoo zeer gewenschte spoedige oplossing.

HoogEdelGestr. Heere! Met oprechten dank en waardeering veroorloof ik mij de eer te zijn Uw Dw. Dr. (Uw Dienstwillige Dienaar.(E.d.B.))

Coen Bot

Voorzitter Heldersche Visschers Ver.
(Lid v d Gem Raad den Helder
Schipper Reddingsboot "Dorus
Rijkers")

(De brieven zijn in de originele zetting overgenomen.)

Geweldig om in een gevonden rapport, brieven te vinden. Het geeft de situatie weer waarin de visserij in het Zuiderzee / IJsselmeergebied volledig op zijn gat lag door de aanleg van de Afsluitdijk. Bedrijven en mensen die het tij door demonstraties en protesten aan het kortste eind trokken.

Eigenlijk een weerspiegeling van de hedendaagse tijd waarin vangstbeperkingen zijn opgelegd vanwege overbevissing. Maar ook beperkingen van een bedrijfstak als kokkel visserij in het Waddengebied die aan banden is gelegd.

We hoeven maar te denken aan de spieringvisserij waarin De Raad van State de beslissing nam om een visverbod in te stellen op verzoek van Vogelbescherming Nederland!

(2) De vissers op spiering verkeren in zwaar weer net als de collega's uit de

dertiger jaren van de vorige eeuw. Het enige dat in de Waddenzee nog rest is garnalenvisserij en mosselzaadteelt. In 2006 waren in rond het IJsselmeer nog maar 30 bedrijven actief in de visserij. (3)

###

Bronnen

1. Cultuur historisch jaarboek voor Flevoland 2011. Henk Pruntel, bladzijde 47 t/m 83.
2. De Stentor. 21 t/m 27 maart 2012.
3. <http://nl.wikipedia.org/wiki/IJsselmeervisserij>.

Schokland.
Schilderij van
Hermannus Koekoek
jr (1836-1909) uit
ca 1860. (Bron:
Zuiderzeemuseum
Enkhuiizen)

Enkele belangrijke sites

Ministerie van Economische Zaken,
Landbouw en Innovatie.

Informatie bulletin. Versie december
2011. DR-Loket.

www.visserijnieuws.nl

Johan Lambert Bernard
Gottmer (1918 - 2012)
was commandant van
de Rijkspolitie te water
in Kampen. Hij was lid
in de Orde van Oranje
Nassau en drager
van het Verzetskruis

Herinneringen uit 1939 en 1940

J.L.B. Gottmer

*Foto gemaakt van
het centrum van
Rotterdam na het
bombardeмент van
10 mei 1940.
Veel puin dat
werd geruimd is
o.a. voor dijk- en
wegenaanleg in de
Noordoostpolder
gebruikt.
(Bron:
Defensieweb.
wikia.com)*

Het onderstaande verhaal is samengesteld uit losse aantekeningen die de heer Gottmer uit Kampen heeft bijgehouden vanaf de periode vlak voor de Tweede Wereldoorlog.

Het stuk is erg fragmentarisch, maar het geeft kort en bondig de belevenissen weer van een militair aan het begin van de oorlog

J.L.B.GOTTMER: 18.11.09.039

Maart 1939 opkomst te Den Helder.
Na eerste opleiding verplaatst naar
Amsterdam voor de opleiding tot
seiner.

In 1939 in verband met dreigende
oorlogssituatie en einde van de
opleiding verplaatst naar het R.V.S.-
kamp in Hoek van Holland van waar
de joden vertrokken waren naar
Amerika.

Ik was daar als ordonnans geplaatst bij de Commandant Vesting Hoek van Holland.

De Commandant had daar zijn intrek genomen in een villa bij het strand van Hoek van Holland. Ik moest daar de berichten doorgeven aan de diverse Landmacht Commandanten die in de omgeving gevestigd waren.

Mijn maaltijden gebruikte ik in het R.V.S.-kamp waar ik ook sliep. In de nacht van 9 op 10 mei 1940 heb ik, net als de commandanten in het fort geslapen, de Duitsers bleken toen al in Rotterdam te zijn.

Ook had ik een geweer gekregen met vijf !!! patronen. H.M. de Koningin en enige van mijn commandanten vertrokken op 10 mei met een schip van de Koninklijke Marine naar Engeland.

Regelmatig vlogen er Duitse vliegtuigen over ons heen. Wij mochten daar niet op schieten want dan zouden wij onze positie verraden en onze bewapening zou weinig uitrichten tegen de overvliegende vliegtuigen.

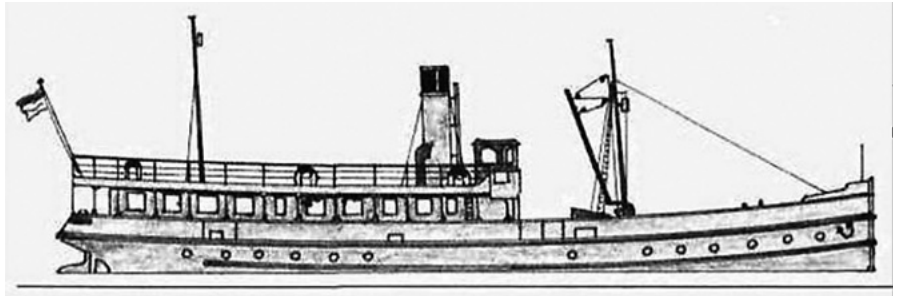
Eerst heb ik op post gestaan bij het postkantoor, later moest ik een paar soldaten aflossen bij het NS-station want daar zouden de Duitsers aankomen. Ik moest daar alleen naar toe.

Toen Nederland zich overgaf moest ik weer terug naar het R.V.S.-kamp. Dit is mijn redding geweest want anders had ik het waarschijnlijk niet overleefd. De volgende dag ben ik als krijgsgevangene naar Den Haag gebracht waar wij de daaropvolgende dag moesten aantreden. Een Duitser zei: "Gehuwden uittreden" waarop ik een stap naar voren deed.

*Dijkaanleg in de
Noordoostpolder
rond 1941
(Bron:
BeeldbankRWS.nl)*

*Stoomschip
Directeur-Generaal
Jhr. Von Geusau
(1915-1949) was
het schip dat de
veerdienst Kampen
- Urk - Enkhuizen
onderhield.
Het schip kon in
de winter ook als
ijsbreker dienen.
(Bron: spanvis.nl)*

*Greppelen bij de
ontginning van de
pas drooggevallen
Noordoostpolder
in 1941. Werken in
de Noordoostpolder
betekende
vrijstelling voor het
moeten werken in
Duitsland.
(Bron: website
De Ark Espel)*

Ik was nog niet getrouwd maar kreeg toch een vervoersbewijs naar Kampen en was als een van de eersten weer thuis. Werk als winkel- en kantoorbediende heb ik toen gekregen bij meubelmaker De Groot in Kampen.

In die tijd heb ik ook mijn middenstandsdiploma gehaald. In 1943 moest ik mij weer melden want de bezetters wisten nog dat ik in dienst bij de Marine was geweest. Een en ander ging via Den Haag.

De dag dat ik mij moest melden ben ik niet naar Den Haag gegaan maar

met mijn meisje wezen fietsen. De volgende dag ben ik weer naar mijn baas gegaan waar ik gezegd heb dat ik een *ausweis* had gekregen.

Weer enkele maanden later zag ik vanuit mijn kantoor de NSB er Gort met een Duitser de winkel binnenkomen en dacht toen direct die komen voor mij. Via de achterdeur en een zijstraatje ben ik er toen tussenuit gegaan.

Daarna had ik geen inkomen meer en ben toen in de N.O.Polder gaan werken

 DIRECTIE VAN DE WIERINGERMEER
 NOORDOOSTPOLDERWERKEN
KAMPEN.
 Hiermede verklaren wij, dat .....
 wonende te .....
 vanaf ..... 194..... t.m. .... 194....., als land-
 arbeider werkzaam is geweest bij het in cultuur brengen der Noorddoostpolder.
 Ontslag werd hem op **eigen verzoek** verleend.

Directie van de Wieringermeer
 (Noordoostpolderwerken)
 Landbouwkundige Afd. - Cultuurtechn. Werken
 Model CA 69

Stamnr. K 2661 10.000 7-42

Ausweis (3932) en Stamkaart van de heer Johannes F. v.d. Maat om in de Noorddoostpolder te mogen werken. Met een dergelijke Ausweis hoefde men niet naar Duitsland om te werken. De heer Gottmer zal een dergelijke Ausweis zeker niet hebben gehad. Gottmer verbleef illegaal in de NOP. (Originelen in bezit VvS)

op de plek waar Emmeloord moest komen.

Na enkele weken vertrouwde ik het ook daar niet meer en met twee kameraden ben ik langs het kanaal naar Urk gelopen.

Met de boot, de “Geusau” van mijn oom Romkes, met twee kameraden als verstekeling onder de buikdenning meegevaren naar Kampen. Bovendien was het vol met Duitsers. Toen de Duitsers in Kampen bij de Van Heutsz kazerne van boord waren gegaan

heeft de kapitein ons geroepen en zijn we naar mijn huis in de Groenestraat gegaan.

De volgende dag zijn de twee collega's naar hun eigen huis gegaan. Een woonde in Wageningen. Waar de tweede woonde weet ik zo niet meer.

Inkomen had ik toen niet meer. Met het opzetten van vogels en het looien van konijnnenvelletjes heb ik het eerst nog een beetje vol kunnen houden.

###

VERKLARING AUSWEIS NR. 3932

Alleen geldig tezamen met persoonsbewijs
 Nur gültig in Verbindung mit der Kennkarte Nr. A/51-002539

Hiermede wordt verklaart, dat
 Es wird hiermit bescheinigt, dass

Johannes F. v.d. Maat **18167**

geboren op 2-4-25 te Heemskerk
 geboren am ..... in .....

ten behoeve van de voedselvoorziening in den Noorddoost-
 für die Ernährung im Nordostpolder

polder werkzaam is en dientengevolge is vrijgesteld van
 beschäftigt und deshalb vorläufig freigestellt ist vom
 arbeidsinzet in Duitsland.
 Arbeitseinsatz im Reich.

STEMPELS – SIEGEL

Rijksarbeidsbureau Kampen
 Deutscher Fachberater
 Directie Wieringermeer Zuiderzeewerken

De houder dient deze verklaring steeds bij zich te dragen
 Der Inhaber hat diesen Ausweis dauernd bei sich zu führen
 en bij ontslag bij den werkgever in te leveren.
 und bei Entlassung dem Arbeitgeber zurückzugeben.

gezondheidscentrum
de Wilg

Fysiotherapie-praktijk de Wilg
behandelt nu ook
op Lange Dreef 28

Afspraak maken kan
via de receptie van
gezondheidscentrum
de Wilg,
Wilgenlaan 12
8302 AM Emmeloord
Telefoon: 0527 612299

SERVICEPARTNER

ALEKO

TV LCD DVD HIFI
TELEFONIE
STOFZUIGERS
ONDERDELEN

EIGEN TECHNISCHE DIENST
WWW.ALEKO.NL

MOERASANDIJVIESTRAAT 18 EMMELOORD TEL: 0527-613501

PARKEREN VOOR DE DEUR